

ARAP EDEBİYATINDA LÂMIYYE LİTERATÜRÜ

Mehmet Sıdık Özalp* & Hasan Taşdelen**

Öz

Arap edebî literatüründe lâm kafiyesi üzerine mürettep kasideler, “lâmiyye” olarak adlandırılmıştır. Ancak çalışmamız, literatürde “Lâmiyye” adıyla meşhur olanlarla sınırlandırılmıştır. Böylece söz konusu lâmiyyeler, şerh, hâşiye, tahmis ve tarzleriyle beraber inceleme konusu yapılmıştır. Bu kapsamda konuyla ilgili temel kavramlardan “revî”, “kafiye” ve “lâmiyye” sözcüklerine değinildikten sonra, “Lâmiyyetu'l-Arab”, “Lâmiyyetu Kâ'b”, “Lâmiyyetu'l-Acem”, “Lâmiyyetu's-Şâtibiyye”, “Lâmiyyetu'l-Hâcibiyye”, “Lâmiyyetu'z-Zekkâk”, “Lâmiyyetu İbn Teymiyye”, “Lâmiyyetu'l-Hind”, “Lâmiyyetu'l-Cezâiriyye”, “Lâmiyyetu'r-Rûm”, “Lâmiyyetu's-Şoraf”, “Lâmiyyetu İbni'l-Verdi” ve “Lâmiyyetu's-Sâvi” isimli lâmiyyeler örnek olarak incelenmiştir. Bu çalışmada bahsi geçen lâmiyyelerin yazarları hakkında kısaca bilgi verilerek, lâmiyyelerin konularına temas edilmiş ve bu lâmiyyeler etrafında kaleme alınan şerh, hâşiye, tahmis ve tarz gibi eserler hakkında da bilgi verilmeye çalışılmıştır. Arap edebî literatüründe yukarıda zikrettiğimiz lâmiyyeler dışında olanlar, “diğer lâmiyyeler” başlığı altında ele alınmıştır. Son olarak çalışmanın özetlenmesi ve gerekli yorumların yapılmasıyla makale tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagâtı, Lâmiyye, Arap edebiyatı, Arap şiiri, Kafiye, Revî.

THE LAMIYYAH LITERATURE IN ARABIC

Abstract

In the Arabic literature, the qasidahs built on the rhyme of lâm are called “lamiyya”. However, our study is limited to those famous as a “Lamiyya” in the literature. Thus, the aforementioned lamiyyahs were examined with the interpretations, footnotes, takhmees, and innuendoes written about them. In this context, after the definitions of “rawî”, “qafiya” and “lâmiyyah” words, which are the basic concepts related to the subject, “lamiyat al-Arab”, “lamiyat Ka'b”, “lâmiyat al-'Ajam”, “lamiyat Shatibiyyah”, “lamiyat al Hâjibiyyah”, “lamiyat al-Zekkâk”, “lamiyat Ibn Taymiyyah”, “lamiyat İndia”, “lamiyat al-Jazairiyya”, “lamiyat al-Şoraf”, “lamiyat al-Rum”, “lamiyat İbn al-Wardi” and “lamiyat Sâwî” were examined. Thus, information was given about the authors of the aforementioned lamiyyahs, and attention was drawn to the subjects they wrote about. In addition, information was given about works such as interpretations, footnotes, takhmees, and innuendoes that were written about those lamiyyahs. In the Arabic literature, other than those we have mentioned are briefly referred under the title of “other lamiyyahs”. Finally, the study has been completed by summarizing the article and making the necessary comments.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Lamiyyah, Arab literature, Arabic poetry literature, Rhyme, Meter.

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 18 Eylül 2020 / 18 September 2020
Kabul Tarihi / Date Accepted: 22 Aralık 2020 / 22 December 2020

BAİD 12
2020

* Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgati e-mail: sozalp65@gmail.com - Orcid ID: <http://orcid.org/0000-0002-4260-6989>

** Doç. Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgati e-mail: htasdelen@uludag.edu.tr - Orcid ID: <http://orcid.org/0000-0001-8861-3992>

Atf/Citation: Mehmet Sıdık Özalp - Hasan Taşdelen, “Arap Edebiyatında Lâmiyye Literatürü” BAİD 12 (Aralık 2020): 193 - 222

İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Giriş

Ülkemizde, Lâmiyyeleri ele alan bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar geneli itibariyle belli lâmiyyeler üzerinde durarak, bu lâmiyyeleri şekil ve muhteva açısından incelemek şeklinde olmuştur. Bizim bu çalışmamız ise daha genel bir bakış açısı taşımaktadır. Söz konusu meşhur lâmiyyeler hakkında yapılan bazı çalışmalardan ulaşılabildiklerimizin isimlerini burada zikrediyoruz.

1. Lâmiyye Literatürü ile İlgili Çalışmalar

1.1. Kitaplar

- Mehmet Zihni Efendi, “*Feyz-i Yezdan Kaside-i Lâmiyye (İbnu’l-Verdi) Tercümesi*”¹

1.2. Tezler

- Timur Aşkan, “*Şenferâ ve Eseri (Divân’ı ve Lâmiyyetu’l-Arab’ı)*”²

1.3. Makaleler

- Dursun Hazer, “*es-Semev’el b. Adiya'nın vefaya dair Lâmiyye Kasidesi*”³;

- Davut Orhan, “*Şenferâ'nın Hayatı ve Lâmiyyetu’l-Arab Adlı Kasidesi*”⁴

1.4. Diğer Çalışmalar

- Süleyman Tülücü, “*Sâbit (Amr) b. Mâlik eş-Şenferâ el-Ezdî (öl. 525-550) Kendisine nisbet edilen Lâmiyyetu’l-Arab adlı kasideyle tanınan Câhiliye şairi*”⁵

- Rahmi Er, “*Tuğrâî Ebû İsmâîl Mueyyiduddîn el-Hüseyn b. Ali b. Muhammed b. Abdulsamet el-İsfahânî el-Munşî el-Vezîr (öl. 515/1121)*”⁶

Görüldüğü üzere söz konusu çalışmalar sadece en meşhur lâmiyyeler ekseninde dönmektedir. Bu makale, bir lâmiyyeyi detaylı bir şekilde ele alarak tüm ayrıntılarıyla incelemek amacına matuf olarak kaleme alınmamıştır. Zira bu konuda yapılan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bizim çalışmamızın amacı, Arap edebiyatında meşhur lâmiyyelerden örnek olarak seçtiklerimizi ana hatlarıyla analiz ederek, literatürdeki lâmiyye geleneğinin ana hatlarını çizmek ve bu lâmiyyeler etrafında yapılan eserleri derli toplu bir şekilde okuyucuya sunmaktır. Bu meyanda, bütün lâmiyyeler için geçerli genel prensipler olup olmadığına dair bir hazırlık çalışması yapmaktır.

¹ Mehmet Zihni, *Feyz-i Yezdan Kaside-i Lâmiyye (İbnu’l-Verdi) Tercümesi*, (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2. Basım. 2010).

² Timur Aşkan, *Şenferâ ve Eseri (Divân’ı ve Lâmiyyetu’l-Arab’ı)*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012).

³ Dursun Hazer, “*es-Semev’el b. Adiya'nın vefaya dair Lâmiyye Kasidesi*”, *Hitit Üniversitesi Dergisi* 7/24 (2007).

⁴ Davut Orhan, “*Şenferâ'nın Hayatı ve Lâmiyyetu’l-Arab Adlı Kasidesi*”, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (Ekim 2016), 104-117.

⁵ Süleyman Tülücü “*Şenferâ*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/535-537.

⁶ Rahmi Er, “*Tuğrâî*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/339-341.

2. Temel Kavramlar

2.1. Revî (الروي)

Ahfeş (öl. 215/830?):

وَؤُمْتُ إِلَيْهِ بِالْغُيُوبِ الْأَصَابِعِ إِذَا قَلَّ مَالُ الْمَرْءِ قَلَّ صَدِيقُهُ

“Kişinin parası azalınca, dostları da azalır, kusurlarını göstermek için parmaklar ona işaret eder”

beytini örnek vererek revînin sondaki ayn (ع) harfi yani kasîdenin üzerine bina edildiği harf olduğunu ve kasidenin tüm beyitlerinde aynı yerde bulunması gerektiğini belirtmektedir. Ahfeş aynı yerde, ıtlak (işbâ) için kullanılan elif (ل), vâv (و), ye (ي) harfleri, müenneslik tâ'sı (ة), kendinden önce harekeli harf bulunan zamir he (ه), tesniye elifi ve öncesi damme harekesi taşıyan zamir vâv (و) dışındaki bütün harflerin revî harfi olarak kullanılabilceğini kaydeder.⁷

2.2. Kafiye (القافية)

Ahfeş, beytin son kelimesinin 'kâfiye' adını aldığını ve harf için kafiye kavramının kullanılamayacağını belirtir. Bu şekilde isimlendirilmesine gerekçe olarak da kelamı (yani beyti) takip etmesini gösterir.⁸ Zira Arapçada (قفا) kökü, tâbi olmak, izlemek manalarına gelmektedir.⁹ Görüldüğü üzere kafiye, beyitlerin sonlarında bulunan son kelimeye denirken, revî ise sahîh harflerden oluşan ve kasidelerdeki tüm beyitlerin en sonlarında tekrarlanan harftir. Başka bir ifadeyle beyitlerin son kelimesi kafiye, son harfi ise revîdir.

2.3. Lâmiyye

Şemseddin Sami (öl. 1322/1904), “Lâmiyyetu'l-Arab” ve “Lâmiyyetu'l-Acem” kasidelerinde de görüldüğü gibi lâm (ل) kafiyesi üzerine mürettep kasidelerin “Lâmiyye” (لَمِيَّة) olarak adlandırıldığını belirtmişse¹⁰ de, burada kâfiye kavramını yerinde kullanmadığı görülmektedir. Zira kâfiye yukarıda da geçtiği gibi, beytin son kelimesidir. Kastedilen ise beytin son harfidir ki buna 'revî' denmektedir. Nitekim Kâmûs'unda 'revî' maddesini izah ederken “kâfiyenin harf-i ahîri” diyerek bu durumu tasrih etmiştir.¹¹ Arap edebî geleneğinden genelde kasideler revîleriyle anıldıklarından, (ل) revîli kasideler de 'Lâmiyye' adıyla anılmıştır. Arap edebiyatında revîleriyle meşhur çok sayıda kaside vardır. Burada birkaç örnek vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Hassân b. Sâbit'in (öl. 54/674):

عَفَّتْ ذَاتُ الْأَصَابِعِ فَالْجَوَاءِ إِلَى عَذْرَاءٍ مَنَزَلُهَا خَلَاءِ

⁷ Ebu'l-Hasan Saîd b. Mes'ade el-Ahfeş, *Kitâbu'l-Kavâfi*, nşr. Ahmed Râtib en-Neffâh (b.y: Dâru'l-Emâne, 1394/1974), 15-18.

⁸ Ahfeş, *Kitâbu'l-Kavâfi*, 3.

⁹ el-Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Yâ'kûb, *el-Kâmûsu'l-muhîd*, nşr. Enes Muhammed eş-Şâmî-Zekerıyyâ Câbir Ahmed (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2008), قفا maddesi.

¹⁰ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2012), 256.

¹¹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, 676.

“Zâtu’l-Esâbi’deki izler kayboldu. el-Civâ’dan ta ‘Azrâ’ya kadar olan mevkilerdeki evler de bomboş”¹²

Beytiyle başlayan ve Hz. Peygamber’i methettiği kasidesi hemze (ء) revîli olduğu için, “Hemziyye” (هُمَزِيَّة) ¹³;

Kâ’b b. Zuheyr’in (öl. 26/645), Hz. Alî’yi methettiği ve:

هَلْ حَبِلَ رَمْلَةً قَبْلَ الْبَيْنِ مَبْتُورٌ   أَمْ أَنْتَ بِالْحَلْمِ بَعْدَ الْجَهْلِ مَعْنُورٌ ¹⁴

“Remle daha araya ayrılık düşmeden önce sevgi bağını kopartmış mıydı? Yoksa sen bu durumu bilmediğinden dolayı düş kurduğun için mazur mu sayılıyorsun?”

beytiyle başlayan kasidesi revîsi râ (ر) harfi olduğu için, “Râiyye” (رَائِيَّة) ve Kâ’b b. Zuheyr’in, Hz. Peygamberi methettiği ve

بَانَتْ سَعَادُ، فَقَلْبِي الْيَوْمَ مَتْبُورٌ   مُتَيَّمٌ إِتْرَاهَا، لَمْ يُفَدَ، مَكْبُورٌ ¹⁵

“Su’âd ile aramıza hicran düştü, artık aklım başımda değil. Onun ardından deliye döndüm, fidyesi verilerek kurtarılmamış elleri bağlı bir esirim âdetâ”

beytiyle başlayan meşhur (Bânet Su’âdu veya Burde Kasidesi) kasidesinin revîsi lâm (ل) harfi olduğu için ise “Lâmiyye” (لَامِيَّة) olarak meşhur olmuştur.

Burada Arap Edebiyatı Literatüründe Lâmiyye adıyla meşhur olmuş kasidelerin belli başlıları kronolojik sıraya uygun olan ele alınacaktır.

3. Lâmiyyetu’l-Arab (Tavîl) ¹⁶

Bu lâmiyyenin matla şu beyittir:

أَقِيمُوا بَنِي أُمِّي صُنُورَ مَطِيكِكُمْ   فَأَيُّ آلِي قَوْمِ سِوَاكُمْ لَأُمَيْلُ

“Ey anamın oğulları! Develerinizin yüzünü benim olduğum taraftan başka bir tarafa döndürünüz! Çünkü artık ben kendime sizden başka bir aileye kendimi daha yakın hissediyorum.”

Lâmiyye’nin kâili ise, Şenferâ b. Evs’dır (öl. Milâdî 525?).¹⁷

¹² Hasan Taşdelen, “İslâm’ın İlk Dönemine Ait Bir Hiciv Örneği: Hassân b. Sâbit’in Hemziyye’si”, *Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2009), 310.

¹³ Bu kaside hakkında detaylı bir değerlendirme için Bk. Taşdelen, “Hassân b. Sâbit’in Hemziyye’si”, 299-318.

¹⁴ Kâ’b b. Zuheyr, *Dîvânü Kâ’b b. Zuheyr*, nşr. Ali Fâ’ûr (Beyrut: Dâru’l-Kutubî’l-İlmiyye, 1417/1997), 39.

¹⁵ Kâ’b b. Zuheyr, *Dîvânü Kâ’b b. Zuheyr*, 60.

¹⁶ Amr b. Mâlik eş-Şenferâ, *Dîvânü’ş-Şenferâ*, nşr. Emîl Bedî Yakub (Beyrut: Dâru’l-Kitâbî’l-Arabî, 1417/1996), 58.

¹⁷ Kahtânîler’e mensup Câhiliye dönemi şairi, Amr b. Mâlik el-Ezdî (Şenferâ), ikinci kuşak usta şairlerdendir. Hızlı koşan Arap suikastçılardan olan Şenferâ, kavmi tarafından terk edilmiştir. Benû Selâmân kabilesi tarafından öldürülmüştür (525 m. yaklaşık). Geceleyin ölümcül sıçrayışlarının, sıradan bir insanın yirmi adımı kadar olduğu rivayet edilmektedir. Bu nedenle hızlı koşanlar için, “Şenferâ’dan daha hızlıdır” demek olan “(أعدى من الشنفرى) deyimini kullanılır. Bk. Hayruddin ez-Ziriklî, *el-A’lâm Kâmûsu terâcîm li eşherî’r-ricâlî ve’l-nisâi mine’l-Arabî ve’l-Musta’ribîne ve’l-Musteşrikîn*, (Beyrut: Dâru’l-İlmi li’l-Melâîyn, 2002), 5/85.

"Lâmiyyetu'l-'Arab", kahramanlık duyguları ve mertlik ifadeleriyle dolu altmış sekiz beyitlik bir kaside olup Şenferâ'ya nisbet edilen şiirlerin en meşhurdur. Hz. Ömer'in (öl. 23/644), "Çocuklarınıza Lâmiyyetu'l-'Arab'ı okutun, çünkü o çocuklara güzel ahlâkı öğretir" dediği rivayet edilmiştir. Kaside filolojik değeri yanında Câhiliye devri bedevî yaşayışını, bedevîlerin düşünce hayatını, ahlâk prensiplerini, davranışlarını, saâliku'l-Arab'ın hayat tarzını tasvir etmesi bakımından büyük önem taşır. Bununla birlikte, kasidenin Şenferâ'ya aidiyeti şüphelidir.¹⁸

Kasidenin içeriğine işaret etmesi açısından burada kasideden bazı beyitleri nakletmenin faydalı olacağını düşünüyoruz.

وَأَرْقَطُ زُهْلُولٌ وَعَرَفَاءُ جَبِيْلٌ¹⁹   وَلِي دُونَكُمْ أَهْلُونَ: سَيِّدٌ عَمَلْسٌ

"Güçlü, hızlı, hafif ve siyah beyaz olan kurtlar ile uzun yeleli sırtlanları sizin yerinize kendime akraba olarak seçtim."²⁰

Şair burada kendisini korumadıkları için, akrabalarına darıldığını ve artık onlarla beraber olmaktansa vahşî hayvanlarla birlikte yaşamayı tercih ettiğini dile getirmektedir.

هُمُ الْأَهْلُ لَا مُسْتَوْدِعَ السِّرِّ ذَائِعٌ   لَدَيْهِمْ وَلَا الْجَانِي بِمَا جَرَّ يُحْدَلُ²¹

"Gerçek dostlar onlardır. Çünkü onlar, sırları yaymaz, suç işleyen, işlediği suç sebebiyle onlar tarafından yüzüstü bırakılmaz."

Burada, hayvanlarla insanları kıyaslayarak, hayvanların daha güvenilir olduğunu dile getirmekte böylece, işlediği suçlardan ötürü kendisini sahiplenmeyen akrabalarını yermektedir.

وَكُلُّ أَبِي بَاسِلٍ غَيْرِ أَنْبِي   إِذَا عَرَصَتْ أُولَى الطَّرَائِدِ أَبْسَلُ²²

"Hepsi de zulme karşı gelir, haksızlığı kabul etmez ve cesurlardır. Ancak ilk av görüldüğünde ben hepsinden daha cesurum."

وَأِنْ مُدَّتْ الْأَيْدِي إِلَى الزَّادِ لَمْ أَكُنْ   بَأَعْجَلِهِمْ إِذْ أَجْشَعُ الْقَوْمِ أَعْجَلُ²³

"Eller yemeğe uzatıldığında, aralarından en acele davranan ben olmuyorum. Zira, ancak en hırslı olan en aceleci davranandır."

Burada zikredilen son iki beyitte, son derece cesur olduğunu, yapılması gereken bir iş olduğunda bunu her türlü tehlikeyi göze alarak yerine getirdiğini, ancak yapılan işin karşılığını almaya sıra gelince son derece kanaatkâr ve diğergam olduğunu dile getirmektedir.

¹⁸ Tülücü, "Şenferâ", 38/536.

¹⁹ Amr b. Mâlik eş-Şenferâ, *Dîvânü's-Şenferâ (Dipnot)*, nşr. Emil Bedî Yakub (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1417/1996), 59.

²⁰ (سيد): kurt, (عملس): güçlü ve hızlı, (أرقط): siyah ve beyaz karışımı, (زهلول): hafif, (عرفاء): uzun yeleli sırtlan ve (جيبيل) ise sırtlanların isimlerindedir. Bk. eş-Şenferâ, *Dîvânü's-Şenferâ (Dipnot)*, 59.

²¹ eş-Şenferâ, *Dîvânü's-Şenferâ (Dipnot)*, 59.

²² eş-Şenferâ, *Dîvânü's-Şenferâ (Dipnot)*, 59.

²³ eş-Şenferâ, *Dîvânü's-Şenferâ (Dipnot)*, 59.

Buradaki örnek beyitlerden de anlaşılacağı üzere bu lâmiyye geneli itibariyle sıkıntılarla dolu bir hayattan süzülen hikmetleri dile getirmektedir. Çok sayıda şerh yazılmasının belki de sebeplerinden birisi budur.

3.1. Şerhleri

Kaynaklarda geçen *Lâmiyyetu'l-Arab'ın* şerh ve bu şerhlerin müelliflerinin isimlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:²⁴

1. Muberrred, (öl. 285/899), *Şerhu Lâmiyyeti'l-Arab*²⁵
2. Sa'leb (öl. 291/904) şerhi
3. Ebû Bekir b. Dureyd (öl. 321/933)²⁶
4. Hatîb et-Tebrîzî (öl. 502/1109) şerhi
5. Zemaşerî (öl. 538/1144), *E'cebu'l-'aceb fî şerhi Lâmiyyeti'l-Arab*²⁷
6. İbnu'ş-Şecerî (öl. 542/1147) şerhi
7. 'Ukberî (öl. 616/1219) şerhi
8. Yahya b. Abdulhamid el-Halebî (öl. 618/1121'den sonra)²⁸
9. İbnu Ebî Tay en-Neccâr (öl. 630/1232-3), *el-Muntahab fî şerhi Lâmiyyeti'l-Arab*²⁹
10. İbn Mâlik (öl. 672-1274)³⁰
11. Mueyyid b. Abdullatif en-Nakçevânî (öl. 982/1574-5)³¹

²⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1539; Carl Brockelmann, *Târihu'l-edebi'l-Arabî*, çev. Abdulhalim en-Neccâr (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1959), 1/108; Abdülkerim Muhammed el-Es'ad, *el-Vesît fî tarihi'n-nahvi'l-Arabî*, (Riyad: Dâru'ş-şevvâf li'n-neşri ve tevzi', 1992), 291; Mahmut Abdullah Abdulkmaksud Yunus, "el-Cuhûdu'l-lugaviyye li't-Tebrîzî ve'z-Zemaşerî ve'l-Ukberî fî şurûhihim li Lâmiyyeti'l-Arab li Şenferâ dirâsetu muvâzene", *Ezher Üniversitesi Arap Dili Fakültesi Yıllık Dergisi* 18/4 (2014), 3395-3396; eş-Şenferâ, *Dîvânü'ş-Şenferâ*, 20; Ebû Cum'a Saîd b. Mesud el-Mâğûsî el-Merrâkuşî, *İthâfu zevi'l-erab bi mekâsidi Lâmiyyeti'l-Arab* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1971); Abdullah el-Cerârî, *Şeyhu'l-cemâati el-Allâme Muhammed el-Mekkî el-Bettâvirî er-Rabâtî (Şahsiyâtun Mağribiyye 3)* (b.y: Matba'atu'l-Cedîde ed-Dâru'l-Beydâ', 1398/1978), 82.

²⁵ *Ziriklî*, bu şerhi, Sa'leb'in bir öğrencisinin kaleme aldığı rivayet etmektedir. Bk. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/85; Muberrred (ö. 285/899), "*Şerhu Lâmiyyeti'l-Arab*" adında bir şerh yazmıştır. Muberrred'in bu şerhi Kostantiniyye: Matba'atu'l-Cevâib'da yayınlanmıştır. Fakat ağır basan görüş, bu şerhin Sa'leb tarafından kaleme alınmış olmasıdır. Bu şerhin bir nüshası, 2/1244 kayıt numarasıyla Asfia (State Central Library -SCL-) Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bk. Yunus, "el-Cuhûdu'l-lugaviyye", 3395.

²⁶ İbn Dureyd şerhinin bir nüshası 6708 kayıt numarasıyla Berlin kütüphanesindedir. Bk. Yunus, "el-Cuhûdu'l-lugaviyye", 3395.

²⁷ Zemaşerî'nin yazmış olduğu "*A'cebu'l-'aceb fî şerhi Lâmiyyeti'l-Arab*" isimli şerhi, (سبحانك اللهم... وبحمدك معرب الإفهام...) şeklinde başlamakta. Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1539.

²⁸ Bu şerh, 618/1121 tarihinde Yahya b. Abdulhamid el-Halebî el-Gassânî tarafından telif edilmiş olup 314 kayıt numarasıyla el Escorial 2 (İspanya) Kütüphanelerinde mevcuttur. Bk. Brockelmann, *Târihu'l-edebi'l-Arabî*, 1/108.

²⁹ Neccâr şerhinin bir el yazması, 314 kayıt numarasıyla el Escorial 2 (İspanya) mevcuttur. Bk. Yunus, "el-Cuhûdu'l-lugaviyye", 3395.

³⁰ İbn Mâlik'in şerhi, Mahmûd Muhammed el-'Amûdî tarafından tahkik edilerek, 2000 yılında en-Neccâr el-Vataniye Üniversitesi Dergisinin, 14. Cilt 2. Sayısında yayınlanmıştır. (Nablus/Filistin) Bk. Yunus, "el-Cuhûdu'l-lugaviyye", 3395.

³¹ Nakçevânî'nin şerhi, el-'Amûdî tarafından tahkik edilerek, 1999 yılında Ceraş Üniversitesi Dergisinin, 3. Cilt 2. Sayısında yayınlanmıştır. (Ceraş/Ürdün) Bk. Yunus, "el-Cuhûdu'l-lugaviyye", 3395.

12. Ebû Cum'a Saîd b. Mesud el-Mâğûsî (öl. 1016/1607), *İthâfu zevi'l-ereb bi mekâsidi Lâmiyyeti'l-Arab*³²
13. Abdulkadir el-Bağdâdî (öl. 1093/1682)³³
14. Ebu'l-İhlâs el-Feyûmî (öl. 1101/495'ten sonra), *Unvânu'l-edeb bi şerhi Lâmiyyeti'l-Arab*³⁴
15. İbn Zâkû el-Mağribî (öl. 1120/1708), *Tefricu'l-kureb 'an kulûbi ehli'l-ereb fî ma'rifeti Lâmiyyeti'l-Arab*³⁵
16. Atallah b. Ahmed el-Mısırî (öl. 1188/1774), *Nihâyetu'l-ereb fî şerhi Lâmiyyeti'l-Arab*³⁶
17. Muhammed el-Mekkî er-Rabâtî (öl. 1355/1936), *Şerhu Lâmiyyeti'l-Arab*³⁷
18. Muhammed b. el-Hüseyn et-Türkî (öl. ?)³⁸
19. Abdulhalim Hafnî, *Şerhu ve dirâsetu Lâmiyyeti'l-Arab li Şenferâ*³⁹

Mahmut Abdullah, söz konusu şerhler arasında en eski ve en değerli olanların Hatîb et-Tebrîzî (öl. 502/1109), Zemaşerî ve el-'Ukberî (öl. 616/1219) tarafından kaleme alınan şerhler olduğunu beyan etmiştir. Abdullah, bu nedenle yaptığı çalışmada bahsi geçen üç şerhi ele alarak incelediğini belirtmiştir.⁴⁰

4. Lâmiyyetu Kâ'b b. Zuheyr (öl. 26/645) (Basît)⁴¹

Kâ'b b. Zuheyr, hayat zorlukları ve maddi sıkıntılarla sürekli uğraşmak zorunda kalan büyük ve usta bir şairdir. Kardeşi Buceyr ise kendisinden önce Müslüman olmuş ve Mekke'nin fethinde Resulullah'ın (s.a.v.) yanında yer almıştır. Müslüman olmadan önce Kâ'b, şiriyle Hz. Peygamber'i hicvettiği için hakkında yakalandığı yerde öldürülmesi emri verilmişti.⁴² Bu haberi kendisine ulaştıran kardeşi Buceyr, ayrıca çok dikkatli olması konusunda da uyarıyordu. Çünkü daha önce benzer gerekçe ile Medineli şair Ka'b el-Eşraf yakalanıp öldürülmüştü. Bunun üzerine ne yapacağını şaşırıp ve büyük endişeye kapılan Kâ'b sırasıyla Hz.

³² Mâğûsî'nin şerhi, Muhammed Emin el-Mu'edib tarafından tahkik edilerek, 1971 yılında Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye tarafından Beyrut'ta basılmıştır. Bk. el-Merrâkuşî, *İthâfu zevi'l-ereb bi mekâsidi Lâmiyyeti'l-Arab*.

³³ Bağdâdî'nin şerhi de el-'Amûdî tarafından tahkik edilerek, 1411/1990 yılında Ezher Üniversitesi Dergisinin, 13. Cilt 1. (a) Sayısında yayınlanmıştır. (Gaza/Filistin) Bk. Yunus, "el-Cuhûdu'l-lugaviyye", 3395.

³⁴ Bu şerh el-'Amûdî tarafından tahkik edilerek, yayınlanmıştır. Bk. Yunus, "el-Cuhûdu'l-lugaviyye", 3396.

³⁵ Bu şerh, 1328/1910 yılında 1. Baskı olarak Ahmed Naci el-Cemal, Muhammed Emin el-Hancî ve kardeşi sponsoruyla yayınlanmıştır. el-'Amûdî tarafından da tahkik edilerek, 2. Baskısı yapılmıştır. Bk. Yunus, "el-Cuhûdu'l-lugaviyye", 3396.

³⁶ Bu şerh, el-Cemal ve Hancî kardeşlerin desteğiyle 1328/1910 yılında Mısır Hamzâvî'de Muhammed Mattar yayınları tarafından basılmıştır. Ayrıca Abdullah el-Gazalî tarafından da tahkik edilerek, Kuveyt Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yıllık dergisinin 12. Yılında (1412-1413/1991-1992) tarihinde yayınlanmıştır. Bk. Yunus, "el-Cuhûdu'l-lugaviyye", 3396.

³⁷ el-Cerârî, *Şeyhu'l-cemâati el-Allâme Muhammed el-Mekkî*, 82.

³⁸ Bu şerh, yazarın el yazmasıyla 4144 kayıt numarasıyla Ayasofya'da ve 732 kayıt numarasıyla St. Petersburg Üniversitesinde mevcuttur. Bk. Brockelmann, *Târihu'l-edebi'l-Arabî*, 1/108.

³⁹ Bu çalışma, 1429/2008 yılında Kahire'de Mektebetu'l-Âdâb tarafından yayınlanmıştır. Bk. Yunus, "el-Cuhûdu'l-lugaviyye", 3396.

⁴⁰ Yunus, "el-Cuhûdu'l-lugaviyye", 3391.

⁴¹ Kâ'b b. Zuheyr, *Dîvânu Kâ'b b. Zuheyr*, 60.

⁴² Ebû Zeyd Muhammed b. Ebu'l-Hattâb el-Kuraşî, *Cemheratu eş'âri'l-Arab*, nşr. Alî Muhammed el-Bicâdî, Nehdatu Misr li't-tiba'a ve'n-neşr ve't-tevzî', (y.y: ty), s. 36.

Ebu Bekir ve Hz. Ömer'e giderek kendisine eman vermelerini ister. Ancak onlar, hakkında verilen hükme aykırı davranmamak için eman vermezler. Nihayet Hz. Ali'ye başvurur Ka'b'a Hz. Ali, "kimliğini gizleyerek mescide gel, Hz. Peygamber namazı bitirince Hz. Peygamber'e hitaben "Ey Allah'ın elçisi biat etmek istiyorum" diyerek eline sarıl ve eman iste, umuyorum ki Hz. Peygamber bu şekilde seni bağışlar" der. Ka'b, denilenleri yapar ve gerçekten de Hz. Peygamber Ka'b'a eman verir. O da onun huzurunda meşhur kasidesini inşad eder.⁴³ Bu kasidenin matlaı şudur:

بَانَتْ سَعَادُ قَلْبِي الْيَوْمَ مَثْبُولٌ   مَتَّيْمٌ إِثْرَهَا لَمْ يُجْرَ مَكْبُولٌ⁴⁴

"Su'âd ile aramıza hicran düştü. Bugün kalbim derde uğramıştır. Su'âd'ın izinin esiri olmuş ve fidyesi verilmemiş bir tutsak gibi elleri bağlı kalakalmıştır" Ka'b, kasidenin:

إِنَّ الرَّسُولَ لَسَيِّفٌ يُسْتَصْنَأُ بِهِ   مُهَيَّئٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ مَسْئُولٌ⁴⁵

"Resul, yol gösteren bir kılıçtır. Hint menşeli, kınından çekilmiş Allah'ın (c.c), kılıçlarındandır"

beytine gelince, Hz. Peygamber kendisine bir hırka giydirir. Daha sonra bu hırka Muaviye tarafından 20.000 dirhem karşılığında satın alınmıştır. Halifelerin bayramlarda giydikleri hırka, bu hırkadır.⁴⁶

Demirayak, *Kasîdetu'l-Burde*'nin, Câhiliye döneminin geleneksel kaside tarzıyla nazmedilmiş olduğunu, nesîb bölümüne şairin Su'âd'ın⁴⁷ ayrılığında söz ederek başladığını, tasvir bölümünde kaside geleneğine uygun olarak memduha ulaşmak üzere bindiği deveyi tasvir ettiğini, kasidenin medih bölümünün özür beyanı ve Hz. Peygamber'le muhacirleri medih olmak üzere iki kısımdan oluştuğunu belirtmektedir. O, Kâ'b'in, Resûl-i Ekrem'in kendisini affetmesi hususunda hiçbir dostundan yardım görmediğini, Resûlullah'a kendisi hakkında olumsuz birçok şey söylendiğini, ancak bunların dedikoducular tarafından uydurulduğunu, Hz. Peygamber'den ceza değil af umduğunu söyledikten sonra onu övmeye başladığını belirtmiştir. Kasideye bir bütün olarak bakıldığında korku, endişe, dışlanma, sıkıntı ve ümitsizlikten oluşan psikolojik bir atmosferin hâkim olduğunu ve ayrılıkla başlayıp ölüm teması ile son bulan kasidenin kötümser duygular içinde nazmedildiğini de vurgulamıştır.⁴⁸

⁴³ el-Kuraşi, *Cemheratu eş'âri'l-Arab*, s. 36

⁴⁴ Kâ'b b. Zuheyr, *Dîvânu Kâ'b b. Zuheyr*, 60.; İbnu Kuteybe *eş-Şi'ru ve's-su'arâ*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir, (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1377/1958), 1/154.

⁴⁵ Kâ'b b. Zuheyr, *Dîvânu Kâ'b b. Zuheyr*, 67.

⁴⁶ Bk. İbnu Kuteybe *eş-Şi'ru ve's-su'arâ*, 1/155.

⁴⁷ Burada Suad, şairin hayali sevgilisinin adıdır. Su'âd yumuşak sesli, ılık bakışlı, gözleri sürmeli, vücudunun aşağı kısımları dolgun, yukarı kısımları zayıf, orta boylu, tebessüm ettiği zaman beyaz dişleri görünen bir ceylandır. Şair burada Su'âd'ı nasihat dinlemeyen, sözünde durmayan, cefakâr, yalancı, vefasız dost simgesi olarak kullanır. Bk. Kenan Demirayak, "Kasîdetu'l-Bürde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 24/567.

⁴⁸ Demirayak, "Kasîdetu'l-Bürde", 24/567.

Elli dokuz beyitten oluşan ve basît bahrinde söylenen⁴⁹ lâmiyyenin bazı beyitlerini buraya dercediyoruz.

كُلُّ ابْنِ أُنْتَى وَإِنْ طَالَتْ سَلَامَتُهُ   يَوْمًا عَلَى آلَةٍ حَذْبَاءَ مَحْمُولٍ⁵⁰

“Her annenin çocuğu, ne kadar uzun yaşarsa yaşasın, günün birinde tabut ile taşınacaktır”

أَنْبِئْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ أَوْعَدَنِي   وَالْعَفْوُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ مَأْمُولٌ⁵¹

“Resulullah tarafından tehdit edildiğim söylendi, oysa Resulullah katında umulan aftır”

لَا تَأْخُذَنِي بِأَقْوَالِ الْوَشَاةِ وَلَمْ   أَذْنِيبُ وَإِنْ كَثُرَتْ فِي الْأَقْوَالِ⁵²

“İftira atanların sözlerine dayanarak beni cezalandırmayınız. Her ne kadar hakkımda söylenen çok şey varsa da işlediğim hiçbir suç yoktur”

Görüldüğü üzere kasidenin teması, Hz. Peygamber’i övdükten sonra genel olarak, özür ve af dilemektir. Şair, talebini bu beyitlerle net bir şekilde dile getirmiştir.

4.1. Şerh, Tahmis, Tarîz ve Taştîrleri

Kâ'b b. Zuheyr'in "*Bânet Su'âd*" kasidesi üzerine çok sayıda şerh, tahmis, tarîz ve taştîrler yazılmıştır. İbn Hişâm (öl. 761/1360) tarafından *Şerhu Kasîdet'i Bânet Su'âd* adıyla kaleme alınan şerhin muhakkiki Abdullah Abdulkadir et-Tavîl, *Bânet Su'âd* kasidesi üzerine yazılan şerh, tahmis, tarîz ve taştîrleri kaydederek eser isimlerini gösteren listeler oluşturmuştur.⁵³ Söz konusu şerh, tahmis, tarîz ve taştîrleri ayrı ayrı kaynaklarıyla verilmek yerine, bu listeler, hicrî takvime göre verilen vefat tarihleri yanına milâdî tarihler eklenerek, aktarılmıştır. Ancak gerekli gördüğümüz yerlerde ek bilgileri de dipnotta vermeyi ihmal etmedik.

4.1.1. Şerhleri

1. Ebû Zekeriya Yahya b. Ali et-Tebrizî (öl. 509/1109), *Şerhu Kasîdet'i Bânet Su'âd*
2. Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed el-Enbârî (öl. 577/1181), *Şerhu Kasîdet'i Bânet Su'âd*
3. İbnu'l-Lebbâd el-Bağdâdî (öl. 629/1231), *Kitâbu'l-elifi ve'l-lâm şerhu Bânet Su'âd*
4. İbn Hişâm en-Nahvî (öl. 761/1630), *Şerhu Bânet Su'âd*⁵⁴

⁴⁹ Kâ'b b. Zuheyr, *Dîvânu Kâ'b b. Zuheyr*, 60/67.

⁵⁰ Kâ'b b. Zuheyr, *Dîvânu Kâ'b b. Zuheyr*, 65.

⁵¹ Kâ'b b. Zuheyr, *Dîvânu Kâ'b b. Zuheyr*, 65.

⁵² Kâ'b b. Zuheyr, *Dîvânu Kâ'b b. Zuheyr*, 65.

⁵³ Cemâluddîn Muhammed b. Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Kasîdet'i Bânet Su'âd*, nşr. Abdullah Abdulkadir et-Tavîl, (Kahire: el-Mektebetu'l-İslamiye, 1431/2010), 37-42.

⁵⁴ Cemâluddîn Muhammed b. Hişâm el-Ensârî (öl. 761/1360) tarafından, *Şerhu Kasîdet'i Bânet Su'âd* adında bir şerh kaleme alınmıştır. Abdullah Abdulkadir et-Tavîl tarafından bu şerh tahkik edilerek, 1431/2010 tarihinde birinci baskı olarak Kahire'de yayınlanmıştır. İbn Hişâm'ın şerhi üzerine Abdulkadir b. Ömer el-Bağdâdî (öl. 1093/1682) tarafından, *Hâşiyetun 'alâ şerh-i Bânet Su'âd li İbni Hişâm* adından bir haşiye yazılmıştır. Bağdâdî'nin haşiyesi, Nazif

5. Nukrekâr Abdullah b. Muhammed (öl. 776/1375), *Şerhu Bânet Su'âd*
6. Ömer b. Abdurrahman el-Mâzî (öl. 782/1380-1), *Şerhu Bânet Su'âd*
7. Cemâluddîn el-Emyûtî (öl. 790/1388), *Muhtasar-u Şerh-i Bânet Su'âd*
8. Ahmed b. Muhammed el-Lahmî (öl. 790/1388), *Şerhu Bânet Su'âd*
9. Seyit Şerif el-Cürçânî (öl. 816/1413), *Şerhu Kasîdet'i Bânet Su'âd*
10. Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî (öl. 817/1415), *Zâdu'l-me'âd fî vezni Bânet Su'âd*
11. Şihâbuddîn b. Şemsuddîn ez-Zâvlî⁵⁵ (öl. 849/1445-6), *Şerhu Kasîdet'i Bânet Su'âd*
12. Cemâluddîn Yusuf b. el-Hasan el-Makdisî (öl. 880/1475-6), *el-İrşâd ilâ ittisâli Bânet Su'âd*
13. Muhammed Han el-Fatih (öl. 883/1478-9), *Şerhu Bânet Su'âd*
14. Abdulkadir b. İbrahim el-Mahallî (öl. 907/1501), *Şerhu Kasîdet'i Bânet Su'âd*
15. Suyûtî (öl. 911/1505), *Muhtasar-u Şerh-i Bânet Su'âd li İbni Hişâm en-Nahvî*
16. Sıddîk b. Muhammed el-Hanefî (öl. 920/1514-5), *en-Nuketu'l-ciyâd fî Şerh-i Bânet Su'âd*
17. İbn Hacer el-Heytemî (öl. 973/1566), *Kunhu'l-murâd fî Şerh-i Bânet Su'âd*
18. İbnu's-Sefih (öl. 973/1565-6), *Şerhu Bânet Su'âd*
19. Salih b. es-Sıddîk el-Yemenî (öl. 975/1567-8), *el-İktisâd Şerhu Bânet Su'âd*
20. Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî (öl. 1014/1605), *Şerhu Kasîdet'i Bânet Su'âd*
21. Ahmed b. Abdullah el-Hadramî (öl. 1091/1680-1), *Şerhu Kasîdet'i Bânet Su'âd*
22. Abdülkadir b. Ömer el-Bağdâdî (öl. 1093/1682), *Hâşiyetun 'alâ "Şerh-i Bânet Su'âd" li-İbni Hişâm en-Nahvî*
23. Muhammed b. İsa el-Kenânî (öl. 1153/1740-1), *Şerhu Bânet Su'âd*
24. Muhammed b. Mahmud et-Trabzûnî (öl. 1200/1785), *Şerhu Kasîdet'i Bânet Su'âd*
25. Mustafa İsamuddîn Üsküdarî (öl. 1203/1789), *et-Tuhfetu'l-endâriyye fî Şerhi Kasîdeti'l-ensâriyye*
26. Süleyman b. Ömer el-'Acîlî (öl. 1204/1790), *Şerhu Kasîdet'i Bânet Su'âd*
27. Muhammed b. es-Seyid Ahmed el-Kostantînî (öl. 1208/1793-4), *Şerhu Kasîdeti Bânet Su'âd (Türkçe)*
28. Ahmed b. Abdullah el-Bağdâdî (öl. 1210/1795-6), *Şerhu Kasîdeti Bânet Su'âd*
29. Ebu'n-Nasr Muhammed et-Trablusî (öl. 1218/1803-4), *Şerhu Kasîdet'i Bânet Su'âd*
30. Bedruddîn Muhammed el-Makdisî (öl. 1219/1804-5), *Keşfu'l-İs'âd fî şerhi Kasîdeti Bânet Su'âd*
31. Ahmed b. Muhammed el-Yemenî (öl. 1253/1837), *el-Cevheru'l-Vekkâd fî şerhi Bânet Su'âd*

Muharrem Hoca tarafından tahkik edilerek, 1400/1980 yılında Almanya'nın Wiesbaden ilinde Franz Steiner yayınları tarafından üç cilt şeklinde basılan bu eser, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde 23778 demirbaş ve 892.7/HiŞ. H tasnif numarasıyla mevcuttur.

⁵⁵ Âbâddelhi/Hindistan.

32. İbrahim b. Muhammed el-Bâcûrî (öl. 1276/1860), *Hâşiyetun 'alâ Şerh-i Bânet Su'âd li İbni Hişâm en-Nahvî*
33. Hayâlî Râmu'l-Munşî el-Hindî (öl. 1289/1872-3), *Şerhu Kasîdeti Bânet Su'âd*
34. Molla Bey Ahmet Muhtar el-Vezir⁵⁶ (öl. 1300/1882), *Şerhu Kasîdeti Bânet Su'âd*
35. Eyüp Sabri Paşa (öl. 1308/1890), *Şerhu Bânet Su'âd*⁵⁷ (Türkçe)

4.1.2. Tahmis ve Tarizleri

1. Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî⁵⁸ (öl. 695/1296), *Zuhru'l-me'âd fî muârazati Bânet Su'âd*
2. Şerefuddîn Ebî Saîd Şaban el-Kureşî (öl. 811/1408'den sonra), *"Miftâhu bâbi'l-ferec" (el-Kısmî'l-evvel bi tahmisi Bânet Su'âd)*
3. Muhammed b. Abdulkadir el-Vâsîtî (öl. 838/1434-5), *Teyşîru'ş-şidde ve bulûğ'u'l-murâd fî tahmisi Kasîdet-i tahmisi Bânet Su'âd*
4. Muhammed b. Şaban el-Mısırî (öl. 949/1542-3), *Tahmis-u Kasîdet-i Bânet Su'âd*
5. Uryânî Osman b. Abdullah⁵⁹ (öl. 1168/1755), *Mirsâdu'l-murâd fî şerhi tahmisi Bânet Su'âd*
6. Abdullah b. Abdullah el-Adkâvî (öl. 1184/1770-1), *Tahmîs-u Bânet Su'âd*
7. Abdulkadir Saîd et-Trablusî (öl. 1230/1814-5), *Neylu'l-murâd fî Taştîrî'l-Hemziyye ve Bânet Su'âd*
8. Şeyh Abdullah es-Suveydî (öl. 1237/1821-2), *Zuhru'l-me'âd fî muârazati Bânet Su'âd*
9. Muhammed b. Mustafa el-Berzencî (öl. 1254/1838), *Tahmis-u Kasîdet-i Bânet Su'âd*
10. Şeyh Hüseyin b. Selim ed-Ducânî (öl. 1274/1858), *Tahmis-u Kasîdet-i Bânet Su'âd*

Bânet Su'âd kasidesine yazılan şerhlerin bu listeye sınırlı olmadığını belirtilmesi gerekir. Örneğin Suyûtî tarafından kaleme alınan *Kunhu'l-murâd fî beyâni Bânet Su'âd* isimli bir şerh, Mustafa 'Uleyyân tarafından tahkik edilerek,

⁵⁶ Eski sadrazamlardan Koca Yusuf Paşa'nın torunudur. Bk. Mehmet İpşirli, "Ahmed Muhtar Beyefendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/105.

⁵⁷ Eyüp Sabri Paşa (ö. 1308/1890) tarafından *Azîzu'l-âsâr şerh-i Kasîde-i Bânet Su'âd* adından *Bânet Su'âd* kasidesi Türkçeye tercüme edilmiştir. 1291/1874 yılında Şeyh Yahya Efendi Matbaası tarafından İstanbul'da birinci baskı olarak yayınlanan bu şerh, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde 37121 demirbaş ve 892.7/EYÜ. A tasnif numarasıyla mevcuttur. Bk. Eyüp Sabri Efendi, *Azîzu'l-âsâr şerh-i Kasîde-i Bânet Su'âd*, (İstanbul: Şeyh Yahya Efendi Matbaası, 1291/1874).

⁵⁸ 695/1296? yılında vefat eden ve tam adı Muhammed b. Saîd b. Hammâd b. Muhsin b. Abdullah b. Sinhâc b. Melâl es-Sinhâcî Şerefuddîn el-Bûsîrî olan Şerefuddîn'in ebeveynlerinden biri Ebûsîr (Mısır), diğeri ise Delâs'tandı (Mısır). Kendisine, söz konusu kelimelerin birleşiminden oluşan "*Delâsîrî*" denilirdi. Bununla beraber, *Bûsîrî* olarak meşhur olmuştu. Şerefuddîn el-Bûsîrî, (الى متى أنت باللذات مشغول وأنت عن كل ما قدمت مسؤول) ile başlayan *Bânet Su'âd* vezninde bir kasîde kaleme aldığı gibi *Kasîdetu'l-Burde* olarak meşhur olan ve (أمن) ile başlayan kasideyi de kaleme almıştır. Bk. Muhammed b. Şakir el-Kutubî, *Fevâtu'l-vefeyât ve'z-zeyl 'aleyhâ, nşr.* İhsan Abbas, (Beyrut: Dâru Sâdir, 1394/1974), 3/362-368.

⁵⁹ Uryânî Osman Efendi için Bk. İlyas Çelebi, "Uryânî Osman Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), 2/632-633.

yayınlanmıştır.⁶⁰ Muhammed el-Mekkî er-Rabâtî (öl. 1355/1936), tarafından *Şerhu Bânet Su'âd* adında bir şerh yazılmıştır.⁶¹ İstanbul Dârülfünun İlahiyat Fakültesi mezunu, Galata Saray Lisesi Sabık Muallimlerinden Ispartalı Zeynulabidin (öl. 1347/1928'den sonra?), *Kasîdetu'l-Bürde'yi, Hadika-i Semeretu'l-fuâd Kasîdetu Bânet Su'âd* isimli eseriyle Osmanlıcaya çevirmiştir. Ispartalı başlangıç bölümünde, o dönemde yaşadığı sıkıntıları *Kasîde-i Bürde-i Şerif* bölümünde kasidenin tarihçesini anlatmış, *Kasîdetu Bânet Su'âd* bölümünde kasidenin beyitlerini tek tek tercüme etmiştir. Son bölümde ise Hattat Mustafa Halim (Özyazıcı) el yazmasıyla kasidenin Arapça metnine yer verilmiştir. 1347/1928 yılında Ahmet Kâmil ve Şeriki Matbaası tarafından İstanbul'da yayınlanan bu eser,⁶² Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde 37103 demirbaş ve 892.7/KAB. K tasnif numarasıyla mevcuttur.

5. Lâmiyyetu'l-Acem (Basît)⁶³

Vezir Mueyyiduddîn Ebû İsmail el-Hüseyn b. Ali et-Tuğrâî (öl. 515/1121)⁶⁴, 505/1111 yılında Bağdat'ta durumunu dile getirdiği ve zamanına sitem ettiği:

وَجَلِيَّةُ الْفَضْلِ زَانَتْ بِي لَدَى الْعَطَلِ   أَصَالَةُ الرَّأْيِ صَانَتْ بِي عَنِ الْخَطَلِ

“Görüşlerimde sabit durmam, yanlış kararlar almamı engellemiştir. Erdemliğin zinetleri, takısız halimi süslendirmiştir”

beytiyle başlayan bir manzume kaleme almıştır.⁶⁵ Bu manzûme *Lâmiyyetu'l-Acem* adıyla şöret bulmuştur. Muhammed el-Betâvrî (öl. 1355/1936) manzumenin bu adla meşhur olmasının sebebinin, bu kasidenin Şenferâ tarafından yazılan *Lâmiyyetu'l-Arab'a*; edep, hikmet ve özlü sözler bakımından benzerlik taşımasına ve acem diyarında nazmedilmesine bağlıdır.⁶⁶

⁶⁰ Bk. Celaluddin Abdurrahman es-Suyûtî, *Kunhu'l-murâd fî beyâni Bânet Su'âd*, nşr. Mustafa 'Uleyyân, (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1426/2005).

⁶¹ el-Cerârî, *Şeyhu'l-cemâati el-Allâme Muhammed el-Mekkî*, 85.

⁶² Zeynulabidin Ispartalı, *Hadika-i Semeretu'l-fuâd Kasîdetu Bânet Su'âd*, (İstanbul: Ahmet Kâmil ve Şeriki Matbaası, 1347/1928).

⁶³ Muhammed el-Mekkî el-Bettâvirî, *Şâfiyyetu'd-decem 'alâ Lâmiyyeti'l-Acem*, (Rabat: Matbaatu'l-Emniyye, 1370/1951), 3.

⁶⁴ Resmi yazışmalarda amir ve meliklerin isimlerini ihtiva eden tuğraları çekenlere *Tuğrâî* (tuğrakeş, nişancı) denir. Kâtiplerin gururu olarak bilinen Mueyyiduddîn el-Hüseyn b. Ali el-Munşî, 453/1061 yılında doğmuştur. Üstün değerlere ve güzel bir ahlaka sahip olan Tuğrâî, döneminde nazım ve nesir alanlarında eşsiz bir konuma yükselerek üstünlük sağlamıştır. Azerbaycan'da bir dönem vezirlik görevini yaptıktan sonra Musul'a giderek Selçuklu Sultanı Mesut b. Muhammed'in hizmetine girmiştir. Şiir ve kimya alanlarında nam salan Tuğrâî, 515/1121 yılında Bağdat'ta Nizamiye Medresesi yanında bulunan bir çarşıda öldürülmüştür. Bk. Cornelius Van Alen Van Dyck, *Kitâbu İktifâi'l-Kunû' bimâ huve matbû' min eşheri't-teâlifi'l-Arabiyyeti fi'l-metâbi'i's-şarkiyeti ve'l-garbiye*, nşr. es-Seyid Muhammed Ali el-Beblâvî, (Mısır: Mektebetu'l-Hilâl, 1313/1896), 274.

⁶⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1537; Ebu'l-Vefâ Behâuddîn Abdullah b. Mustafa b. Cercis el-Favdî el-Musilî, *Fâidetü'l-ihvan ve 'âidet'l-a'yân risâletun fî esmâi'l-musannefâti ve muellifihâ muntahabatun min Keşfi'z-zunûn*, nşr. Re'fet Lüey Hüseyn âl Ferec, Beyrut: (Dârü'l-Kutubi'l-İlmiye, 1971), 138.

⁶⁶ el-Bettâvirî, *Şâfiyyetu'd-decem*, (Rabat: Matbaatu'l-Emniyye, 1370/1951), 4.

Sitem dolu bu kasidede, Tuğrâî, Bağdat'ta bulunmaktan memnun olmadığını şu şekilde dile getirir:

فِيمَ الْإِقَامَةِ بِالزُّورَاءِ لَا سَكْنِي   بِهَا وَلَا نَأْتِي فِيهَا وَلَا جَمَلِي⁶⁷

“Neden Bağdat’a oturuyorum ki? Oysa Bağdat’ta bir yurdum olmadığı gibi
iğnem ipliğim bile yoktur”⁶⁸

Tuğrâî, hayatında yaşadığı siyasi, sosyal ve ekonomik gibi sıkıntılara rağmen onurundan ödün vermediğini de şu şekilde aktarmıştır:

مَجْدِي أَخِيرًا وَمَجْدِي أَوْلَى شَرَع   وَالشَّمْسُ رَأْدُ الضُّحَى كَالشَّمْسِ فِي الطَّلَفِ⁶⁹

“Benim şanımin önü de sonu da aynıdır. Kuşluk güneşi ile ikindi güneşinin aynı
olması gibi.”

Lâmiyyetu't-Tuğrâî olarak da bilinen ve elli dokuz beyitten oluşan Lâmiyyetu'l-Acem'in yapılan baskıları kronolojik olarak aşağıdaki şekilde verilmiştir.

1. Jacobus Golius (öl. 1078/1667) tarafından Latince çevirisiyle birlikte 1038-9/1629 yılında Leiden'de;⁷⁰
2. 1072/1661 yılında Oxford Üniversitesi tarafından İngiltere'de;⁷¹
3. 1172-3/1759 yılında Dresden'de ve 1182-3/1769 yılında Frankfurt'ta;⁷²
4. 1230/1814 tarihinde Orta Rusya Özbekistan'ın Kazan'ın da Ferayin'in (فراين) gözetiminde Lâmiyyetu'l-Arap ile;⁷³
5. 1300/1882-3 yılında Kostantîniyye'de (İstanbul'da);⁷⁴
6. 1985 yılında İsmail Erzen (öl. 1968) tarafından yapılan Türkçeye tercümesi, İstanbul'da basılmıştır.⁷⁵

5.1. Şerhler, Nazire ve Tahmisler

Keşfu'z-zunûn başta olmak üzere kaynaklarda yer verilen şerhler, nazire ve tahmisler liste halinde verilecektir.⁷⁶ İsimleri tespit edilemeyenler ise parantez içerisinde şerh, tahmis ya da nazire olduğu yazılarak açıklanmıştır.

1. Ebu'l-Bekâ Abdullah b. el-Hüseyn el-Ukberî (öl. 616), *Şerhu Lâmiyyeti'l-Acem (şerh)*

⁶⁷ el-Bettâvirî, *Şâfiyyetu'd-decem*, (Rabat: Matbaatu'l-Emniyye, 1370/1951), 7.

⁶⁸ (لَا نَأْتِي فِيهَا وَلَا جَمَلِي), “bu işle bir ilgim yoktur” demek olan bir Arap atasözüdür. Bk. Ebû Hilâl el-Askerî Hasan b. Abdullah b. Sehl b. Sait b. Yahya b. Mehrân, *Kitâb-u cemhereti'l-emsâl, nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim-Abdülmedic Katâmîs*, C. II, 2. b., Beyrut: Dâru'l-Cil, 1408/1988, s. 391; (زُّورَاءِ) Bağdat'ın adıdır. Bk. el-Betâvirî, *Şâfiyyetu'd-decem*, (Rabat: Matbaatu'l-Emniyye, 1370/1951), 7.

⁶⁹ el-Bettâvirî, *Şâfiyyetu'd-decem*, (Rabat: Matbaatu'l-Emniyye, 1370/1951), 5/6.

⁷⁰ Er, “Tuğrâî”, 41/340.

⁷¹ Van Dyck, *Kitâbu İktifâi'l-Kunû' bimâ huve matbû'* (Mısır: Mektebetu'l-Hilâl, 1313/1896), 274; İbn Cericîs, *Fâidetu'l-ihvan (Dipnot)*, 138.

⁷² Van Dyck, *Kitâbu İktifâi'l-Kunû' bimâ huve matbû'* (Mısır: Mektebetu'l-Hilâl, 1313/1896), 274.

⁷³ İbn Cericîs, *Fâidetu'l-ihvan (Dipnot)*, 138.

⁷⁴ Van Dyck, *Kitâbu İktifâi'l-Kunû' bimâ huve matbû'* (Mısır: Mektebetu'l-Hilâl, 1313/1896), 274.

⁷⁵ et-Tuğrâî, *Lâmiyyet al-Acem*, çev. İsmail Erzen, (İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi, 1985), 4.

⁷⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1537-1540; İbn Cericîs, *Fâidetu'l-ihvan (Dipnot)*, 138; el-Cerârî, *Şeyhu'l-cemâati el-Allâme Muhammed el-Mekkî*, 83-84.

2. Ali b. Kasım et-Taberî (öl. 683), *Hallu'l-mubhemi ve'l-mu'cem fî şerhi Lâmiyyeti'l-Acem (şerh)*
3. İbn Cemâa en-Nahvî (öl. 733/1333), *İdâhu'l-mubhem min Lâmiyyeti'l-Acem (şerh)*⁷⁷
4. Şihâbuddîn b. Abdullah el-Endelüsî (öl. 739), *(tahmis)*⁷⁸
5. Selâhuddîn Halil b. Aybeg es-Safedî (öl. 764), *el-Gaysu'l-lezî insecem fî şerhi Lâmiyyeti'l-Acem (şerh)*⁷⁹
6. Şeyh Garsuddîn Halil b. Muhammed el-Akfehî (öl. 820/1417-8), *(nazire)*⁸⁰
7. Bedruddîn Muhammed b. Ebî Bekir (b. Ömer) b. Muhammed b. Süleyman el-Mâlikî ed-Demâmînî (öl. 828), *Nuzûlu'l-gays fî şerhi Lâmiyyeti'l-Acem (şerh)*⁸¹
8. Muhammed b. Ömer el-Hadremî (öl. 930), *Neşru'l-'alem fî şerhi Lâmiyyeti'l-Acem (şerh)*⁸²
9. Celâluddîn b. Hıdır (öl. 962'den sonra), *Nebzu'l-'acem 'an Lâmiyyeti'l-Acem (şerh)*
10. Muhammed Efendi Ali el-Minyâvî (öl. 1335/1916-7), *Tuhfetu'r-râ'î 'alâ Lâmiyyeti't-Tuğrâî (şerh)*⁸³
11. el-Mekkî el-Bettâvirî (öl. 1355/1936), *Şâfiyetu'd-decem 'alâ Lâmiyyeti'l-Acem (şerh)*⁸⁴
12. Hüseyin el-Kufevî (öl.?), *Şerhu Lâmiyyeti'l-Acem (şerh)*

⁷⁷ Muhammed Mesut Cibrân, *İdâhu'l-mubhem min Lâmiyyeti'l-Acem* eserinin, hicri on birinci asrın alimlerinden olan Ebû Cum'a Saîd el-Mâğûsî (öl. 1020/1611?) tarafından yazıldığını ancak yanlış olarak İbn Cemâ'a'ya atfedildiğini belirtmiştir. Cibrân, doktora tezi olarak ele aldığı bu eserin, el-Mâğûsî'ye ait olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Cibrân'ın bu çalışması, 1430/2009 yılında Dâru'l-Medâri'l-İslâmî tarafında Libya'da basılmıştır. Bk. Ebû Cum'a Saîd el-Mâğûsî, *İdâhu'l-mubhem min Lâmiyyeti'l-Acem*, nşr. Muhammed Mesut Cibrân, (Libya: Dâru'l-Medâri'l-İslâmî, 1430/2009), 21.

⁷⁸ Peygamberimizi (s.a.v.) methetmek üzere *Lâmiyyeti'l-Acem'i* tahmis etmiştir. Bk. Selâhuddîn Halil b. Aybeg es-Safedî, *Kitâbu'l-vâfi bi'l-vefeyât*, nşr. Ahmet el-Arnâvût/Mustafa Türkî, (Beyrut: Dâru lhyâ'î't-Turâsî'l-Arabî, 1420/2000), 7/91-93.

⁷⁹ Safedî'nin bu şerhi, 1290/1873 yılında Mısır'da ve 1395/1975 yılında Dâru'l-Kutubî'l-İlmiye tarafından Beyrut'ta basılmıştır. Bu şerh, Ebu'l-Bekâ' ed-Demîrî (öl. 808/1405-6) tarafından ihtisar edilmiştir. Demîrî'nin Muhtasarı ise Cemil Abdullah 'Avîda tarafından tahkik edilerek, 1428/2008 yılında Cidde'de Dâru'l-Minhâc tarafından Muhammed Şâdî 'Arbeş neşriyle basılmıştır. Bk. İbn Cercîs, *Fâidetu'l-ihvan (Dipnot)*, 138; Abdürrahim b. Abdurrahman el-Abbâsî (öl. 963), Sâfedî'nin şerhine bir haşiye kaleme almıştır. Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1537.

⁸⁰ Akfahsî'nin, Tuğrâî'nin lâmiyyesi vezninde yazmış olduğu nazire,
 دَعِ الشَّاعِلَ بِالْعَزْزِ لَانَ وَالْعَزْلَ   يَغْفِيكَ مَا ضَاعَ مِنْ أَيْامِكَ الْأَوَّلِ
"Kur yapmayı ve cilveleşmeyi bırak artık. Bu işlere boş yere harcaldığın geçmiş günlerin yeter"
 beytiyle başlar. Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1540.

⁸¹ Safedî'nin yazmış olduğu şerhe reddiyedir. Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn (Dipnot)*, 2/1538.

⁸² Muhammed b. Ömer Bahrak el-Hadremî (öl. 930/1524) tarafından *Neşru'l-'alem fî şerhi Lâmiyyeti'l-Acem* adında kaleme alınan şerh, 1309/1891 yılında Kahire'de ve 1433/2012 yılında ise Dâru'l-Minhâc tarafından Cidde'de basılmıştır. Bk. İbn Cercîs, *Fâidetu'l-ihvan (Dipnot)*, 138.

⁸³ Minyâvî'nin bu şerhi, 1321/1903 yılında Mısır'da basılmıştır. Bk. İbn Cercîs, *Fâidetu'l-ihvan (Dipnot)*, 138.

⁸⁴ Bettâvirî'nin bu şerhi, es-Siddîk el-Avfîr tarafından tahkik edilerek, 1945 yılında el-Matba'atu'l-Emniyye tarafından Rabat'ta basılmıştır. Bk. el-Cerârî, *Şeyhu'l-cemâati el-Allâme Muhammed el-Mekkî*, 83-84; İbn Cercîs, *Fâidetu'l-ihvan (Dipnot)*, 138.

13. İmâduddîn Ebû Cafer Muhammed b. Ali el-Bağdâdî (öl.?), (*tahmis*)⁸⁵

6. Lâmiyyetu'ş-Şâtibiyye

Kasım b. Fîrruh b. Halef eş- Şâtibî, 538/1144 yılında Endülüs Şâtibe'de (Jativa'da) doğmuştur. Kurrâların imamı olan Şâtibî, bu alanda eş-Şâtibîyye olarak meşhur olan *Hirzu'l-emânî* kasidesini kaleme almıştır. Hadis, tefsir ve lügat alanlarında alim olan Şâtibî, 590/1194 yılında Mısır'da vefat etmiştir. İbn Hallikân (öl. 681/1282), Şâtibî'ye Buhârî ve Müslim'in *Sahîhleri* ile *Muvatta* okunduğu zaman, bu eserlerin ezberinde olduğundan ilgili nüshalarda bulunan yanlışları düzelttiğini ifade etmiştir.⁸⁶ Şâtibî ed-Darîr (öl. 590/1194)⁸⁷, *Hirzu'l-emânî* ve *vechu't-tehânî* isimli kasidesiyle, İbnu'l-Cezerî'nin de (öl. 833/1429) *et-Taḥbîr'de* dile getirdiği gibi⁸⁸ *et-Teysîr* isimli eseri, 1173 beyit şeklinde nazma çevirmiştir.⁸⁹ Şâtibî'nin bu kasidesi önceki kasidelerden farklıdır. Önceki kasideler Arap şiirinde klasik kaside yapısında şiirler olmasına rağmen bu kaside ise didaktik bir şiirdir.

Bu eser, Muhammed Temîm ez-Zu'bî tarafından tahkik edilerek, *Hirzu'l-emânî* ve *vechu't-tehânî fi'l-kırâati's-seb'* (*Metnu'ş-Şâtibiyye*) ismiyle 1431/2010 tarihinde Mektebetu Dâru'l-Hudâ tarafından Medine'de basılmıştır.⁹⁰ Şâtibiyye Lâmiyyesi aşağıdaki beyitlerle başlamaktadır:⁹¹

بَدَأْتُ بِبِسْمِ اللَّهِ فِي النَّظْمِ أَوْلَا
تَبَارَكَ رَحْمَانًا رَحِيمًا وَمَوْلَا
وَتَنَبَّأْتُ صَلَّى اللَّهُ رَبِّي عَلَى الرَّضَا مُحَمَّدٍ الْمُهْدَى إِلَى النَّاسِ مُرْسَلَا

“Sözlerime, Rahman, Rahîm ve yardım isteyenlere sığınak olan yüce Allah’ın adıyla başladım. Allah’ın isteği üzerine bütün insanlara hediye olarak elçi gönderdiği Muhammed’e salat getirmesi dileğimi de sundum”

Şâtibî, yazmış olduğu Lâmiyyesinin bin yüz yetmiş üç beyitten oluştuğunu şu şekilde ifade etmiştir:

وَأَبْيَاتُهَا أَلْفٌ تَزِيدُ ثَلَاثَةً
وَمَعَ مِائَةِ سَبْعِينَ زُهْرًا وَكَمَلًا⁹²

⁸⁵ *Lâmiyyetu'l-Acem*'i tahmis etmiştir.

⁸⁶ *et-Teysîr fi'l-kırâati's-seb'a*, 444/1053 yılında vefat eden Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman ed-Dânî tarafından kaleme alınmıştır. (الحمد لله المنفرد بالدوام) ile başlayan eser, kırâat-i seb'a mezheplerini kapsayacak şekilde muhtasaran ele almıştır. Eser hakkında ayrıntılı bilgi için Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/520.

⁸⁷ Bk. ez-Zirikî, *el-A'lâm*, 5/180.

⁸⁸ İbnu'l-Cezerî (öl. 833/1429), *Kitâbu Taḥbîru't-teysîr fi'l-kırâti'l-aşr* isimli eserinin girişinde Kırâat alanında telif edilen en doğru kitap ve yedi rivayeti konu edinen telifler arasında en anlaşılır eserin Amr ed-Dânî (öl. 444/1053) tarafından kaleme alınan *et-Teysîr'in*, şöhret bulmasının en büyük sebeplerinden biri de Ebu'l-Kasım eş-Şâtibî tarafından eşsiz kasidesiyle nazmedilmesinden kaynaklandığını vurgulamıştır. Bk. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf Şemsuddîn İbnu'l-Cezerî, *Kitâbu Taḥbîru't-teysîr fi'l-kırâti'l-aşr*, nşr. Ahmed Muhammed Müflih el-Kudât, (Amman: Dâru'l-Furkân, 1421/2000), 90.

⁸⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/646.

⁹⁰ el-Kasım b. Fîrruh b. Halef b. Ahmed eş-Şâtibî er-Ra'înî el-Endelüsî, *Hirzu'l-emânî* ve *vechu't-tehânî fi'l-kırâati's-seb'* (*Metnu'ş-Şâtibiyye*), nşr. Muhammed Temîm ez-Zu'bî, (Medine: Mektebetu Dâru'l-Hudâ, 1431/2010).

⁹¹ eş-Şâtibî, *Hirzu'l-emânî*, 1.

⁹² eş-Şâtibî, *Hirzu'l-emânî*, 93.

“Bu eser, her biri birer çiçek gibi olan bin yüz yetmiş üç beyitten oluşur”

6.1. Şerhleri

Kâtip Çelebi, Şâtîbî'nin *Hirzu'l-emânî* isimli lâmiyyesinde bed'î sanat üsluplarını son derece estetik bir şekilde kullandığını, böylece edebî sanat eserlerinin ana omurgası haline geldiğini belirttikten sonra, eserin alimler tarafından ilgi odağı haline gelerek, çok sayıda alimin, üzerine şerhler yazdığını dile getirmiştir.⁹³ *Keşfu'z-zunûn*'da yer alan şerhler liste halinde verilecektir.⁹⁴

1. Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali el-Endelüsî (öl. 640/1243?), *el-Muhennedu'l-kâdîbî şerhu Kasîdeti'ş-Şâtîbî*
2. Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed es-Sehâvî (öl. 643/1245), *Fethu'l-vasîd fî şerhi'l-kasîd*⁹⁵
3. Hüseyin b. Ebi'l-Îz el-Hemedânî (öl. 643/1245), *ed-Durretu'l-ferîde fî şerhi'l-Kasîde*
4. Muhammed İbnu'n-Neccâr el-Bağdâdî (öl. 643/1245), *Hirzi'l-emânî*'ye büyük bir şerh yazmıştır.
5. Muhammed b. el-Hasan el-Fâsî (öl. 656/1258), *Hirzi'l-emânî*'yi şerh etmiştir.
6. Şu'le el-Mevsilî el-Hanbelî (öl. 656/1258), *Kenzu'l-me'ânî (Kenzu'l-me'ânî fî şerhi Hirzi'l-emânî)*⁹⁶
7. Alemuddîn Kasım el-Endelüsî (öl. 661/1263), *el-Mufîd fî Şerhi'l-Kasîd*
8. Ebû Şâme ed-Dımaşkî (öl. 665/1267), *İbrâzu'l-me'ânî min Hirzi'l-emânî*⁹⁷
9. Muhammed b. el-Hasan el-Fâsî el-Mukrî (öl. 672/1274), *el-Leâli'l-feride fî şerhi'l-Kasîde*⁹⁸
10. Takiyuddîn Yakup b. Bedrân ed-Dımaşkî (öl. 688/1289), *Keşfu'r-Rumûz*⁹⁹

⁹³ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/646.

⁹⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/646-649.

⁹⁵ Kâtip Çelebi, Şâtîbî'nin *Hirzu'l-emânî* eserine ilk yazılan şerhin, 643/1245 yılında vefat eden Alemuddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed es-Sehâvî el-Misrî tarafından kaleme alınan *Fethu'l-vasîd fî şerhi'l-kasîd* adlı şerh olduğunu dile getirmiştir. Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/647.

⁹⁶ Ahmed b. Muhammed el-Mevsilî (öl. 656/1258), (الحمد لله الذي أنزل القرآن على سبعة احرف) ile başlayan *Kenzu'l-me'ânî fî şerhi Hirzi'l-emânî* isimli eserini, mebdâi, levâhik ve mekâsîd olmak üzere üç prensip üzerinde inşa etmiştir. Birincisinde lügat, ikincisinde ir'âb ve üçüncüsünde mana üzerinde duran Şu'le el-Mevsilî, bu yöntemi her beyitte uygulamıştır. Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/647.

⁹⁷ Kâtip Çelebi, Ebû Şâme Abdurrahman b. İsmail ed-Dımaşkî'nin *İbrâzu'l-me'ânî min Hirzi'l-emânî* isimli eserinin kayda değer, orta hacimde bir şerh olduğunu ve Ebû Şâme'nin, daha sonra bu şerhi ihtisar ettiğini belirtmiştir. Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/647.

⁹⁸ el-Fâsî (öl. 672/1274), (الحمد لله الذي انزل على عبده الكتاب) ile başlayan *el-Leâli'l-feride fî şerhi'l-Kasîde* isimli eserini, 672/1273 yılı Safer ayında tamamlamıştır. Bu eser, *Hirzu'l-emânî*'ye yazılmış orta ölçekli bir şerhtir. Burada *el-Kasîde* kelimesinden kastedilen *eş-Şâtîbiyye* metnidir. Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/647; 2/1534.

⁹⁹ Kâtip Çelebi, Cerâyîdî'nin sadece *Şâtîbiyye'nin* müşkil (problemlili, anlaşılmaayan) yerlerini çözmeye çalıştığını belirtirken, İbnu'l-Cezerî de Cerâyîdî, *Şâtîbiyye'nin* şifre çözümlerini düzenlediğini ifade etmiştir. Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/647; Şemsuddîn Ebu'l-Hayr

11. Alâuddîn Ali b. Ahmed (öl. 706/1306-7), *Hirzi'l-emânî*'yi şerh etmiştir.
12. Yusuf b. Ebî Bekr (öl. 725/1324-5), *Hirzi'l-emânî*'ye iki ciltten oluşan büyük bir şerh yazmıştır.
13. Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed el-Makdisî (öl. 728/1328), *Şâtibiyye* metnini şerh etmiştir (*el-Mufid fi Şerhi'l-Kâsîd*)¹⁰⁰
14. Burhânuddîn el-Ca'berî (öl. 732/1332), *Kenzu'l-me'ânî* (*Kenzu'l-me'ânî fi şerhi Hirzi'l-emânî*)¹⁰¹
15. Hibetullah b. Abdürrahim el-Bârzî (öl. 738/1338), *Hirzi'l-emânî*'yi şerh etmiştir.
16. Bedruddîn Hasan b. el-Kasım el-Mısırî (öl. 749/1348), *Hirzi'l-emânî*'yi şerh etmiştir.
17. Ahmed b. Yusuf el-Halebî (öl. 756/1355), *el-İkdu'n-nadîd fi şerhi'l-Kâsîd*¹⁰²
18. Ebû Bekr Aydoğdu b. Abdullah eş-Şemsî (öl. 769/1368), *el-Cevheru'n -nadîd fi şerhi'l-Kâsîd*¹⁰³
19. Abdullah b. Muhammed el-Hüseynî (öl. 776/1374-5), *Hirzi'l-emânî*'yi şerh etmiştir.

Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali İbnü'l-Cezerî ed-Dımaşkı eş-Şâfi'î, *Gayetu'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ'*, nşr. G. Bergstraesser, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1427/2006), 2/338.

¹⁰⁰ Zehebî (öl. 748/1348), İbn Cubâre'nin *Şâtibiyye*'ye güzel bir şerh yazdığını ancak şerhini gereksiz bilgilerle doldurduğunu dile getirmiştir. Bk. Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Tabakâtu'l-kurrâ'*, nşr. Ahmed Hân, (b.y: Merkez-u el-Melik Faysal li'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, 1418/1997), 3/1272.

¹⁰¹ Kâtip Çelebi, *Hirzu'l-emânî* isimli lâmiyye üzerine yazılan şerhlerin en güzel ve en hassas olanı Burhânuddîn İbrahim b. Ömer el-Ca'berî (öl. 732/1332) tarafından 691/1292 tarihinde kaleme alınan, (الحمد لله مبدئى الأمم ومنشئى الرمم) ile başlayan *Kenzu'l-me'ânî* (*Kenzu'l-me'ânî fi şerhi Hirzi'l-emânî*) şerhi olduğunu ifade ettikten sonra, *Kenzu'l-me'ânî* şerhi üzerine 893/1488 yılında vefat eden Şemsuddîn Ahmed b. İsmail el-Kürânî (Molla Gürânî) tarafından *el-'Abkarî fi havâşî'l-Ca'berî* adından bir ta'lik kaleme alındığı gibi 834/1431 yılında vefat eden Şemsuddîn Muhammed b. Hamza el-Fenârî (Molla Fenârî) tarafında da bir haşiye yazıldığını sözlerine eklemiştir. Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/646-647.

¹⁰² 756/1355 yılında vefat eden Semîn el-Halebî, (الحمد لله الذي تفضل على العباد في المبدأ والمعاد) ile başlayan Şâtıbî'nin (öl. 590/1194) *Hirzu'l-emânî* eserine *el-İkdu'n-nadîd fi şerhi'l-Kâsîd* adında bir şerh kaleme almıştır. Semîn el-Halebî'nin, söz konusu eserinde bu alanda kaleme alınan en güzel eserin Şâtıbî'nin *Hirzu'l-emânî* isimli eseri olduğunu ve *Hirzu'l-emânî* 'ye yazılan şerhler arasında da en güzelleri Ebû Şâme (öl. 665/1267) ile Ebû Abdullah el-Fâsî (öl. 672/1274) tarafından kaleme alınan şerhler olduğunu dile getirmiştir. Semîn el-Halebî'nin, Fâsî tarafından dile getirilen bazı konuların Ebû Şâme tarafından ihmal edildiği ve Ebû Şâme'nin değindiği bazı konuların da Fâsî tarafından ihmal edildiği gibi her iki şârih tarafından da dikkate alınmayan konularında bulunduğu gerekçesiyle Şâtıbî'nin *Hirzu'l-emânî* eserine *el-İkdu'n-nadîd fi şerhi'l-Kâsîd* adındaki adıyla yeni bir şerh yazdığını ifade etmiştir. Semîn el-Halebî, bu şerhinde Ebû Şâme'yi (ش) ve ve Ebû Abdullah el-Fâsî'yi ise (ع) harfleriyle simgelemiştir. Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/648.

¹⁰³ Kâtip Çelebi, (الحمد لله الذي ابتدع الانسان بصنعه وصوره) ile başlayan bu şerhin, kapsamlı ve zengin olduğunu belirttikten sonra, İbnü'l-Cezerî'den naklen bu şerhin Ca'berî şerhinin izahlarını da kapsadığını sözlerine eklemiştir. Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/648.

20. Abdurrahman b. Ahmed el-Vâsitî (öl. 781/1379), *Şâtibiyye* metnini şerh etmiştir.¹⁰⁴
21. İbnu'l-Kâsîh el-'Uzrî (öl. 801/1399), *Sirâcu'l-kârî' (Sirâcu'l-kârî'i'l-mumtedî ve tezkâru'l-mukri'i'l-mutehî)*
22. Suyûtî (öl. 911/1505), *Hirzi'l-emânî*'yi şerh etmiştir. (*Şerhu's-Şâtibiyye*)
23. Ahmed b. Muhammed el-Kastelânî (öl. 923/1517), *Fethu'd-Dânî fî şerhi Hirzi'l-emânî*
24. Hüseyin b. Ali el-Hısınî (öl. 963/1556), *el-Gâye*
25. Muhammed b. Ahmed el-Endelüsî (öl. ?), *Hirzi'l-emânî*'yi şerh etmiştir.

Ebû Hayyân el-Endelüsî (öl. 745/1344), Şâtibî'nin lâmiyyesine, *Lâmiyyetu'l-Kirâat* adında bir muaraza kaleme almıştır.¹⁰⁵

Şâtibî'nin lâmiyyesi etrafında yapılan telifler söz konusu eserlerle de sınırlı değildir. Örneğin Ali b. Muhammed b. Hasan ed-Debbâ'in (öl. 1380/1961), *Muhtasarı bulûğî'l-emniyye* isimli eserini tahkik eden Ebû Abdullah Muhammed Ali Semek, *Şâtibiyye* metni üzerinde kaleme alınan yüz iki önemli şerhin ismine ve yazarlarına yer vermiştir.¹⁰⁶ Ayrıca muhtasar, tahrîr, hâşiye, tahmis ve tariz gibi diğer eserlerinin de varlığına bakıldığında bu sayının Semek'in kayıt altına aldıklarından çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Yukardaki listede de görüldüğü üzere biz burada *Keşfu'z-zunûn'da* verilen şerhleriyle yetindik. Şâtibiyye literatürünün, doktora düzeyinde müstakil tez konusu olabilecek düzeyde geniş bir literatür olması sebebiyle konuya dair açıklamalarımızı burada bitiriyoruz.

7. Lâmiyyetu'l-Hâcibiyye (Basît)¹⁰⁷

Arûz ilminde Ebû Amr Osman b. Ömer el-Mâlikî (öl. 646/1249)¹⁰⁸, tarafından kaleme alınan¹⁰⁹ ve:

¹⁰⁴ İbnu'l-Cezerî (öl. 833/1429), *Gayetu'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'* isimli eserinde Vasitî'nin Şâtibiyye'ye iki şerh yazdığı belirtmiştir. Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/647; İbnu'l-Cezerî, *Gayetu'n-nihâye*, 1/329.

¹⁰⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1537-1539.

¹⁰⁶ Ali b. Muhammed b. Hasan b. İbrahim b. Abdullah Nuruddîn ed-Debbâ', *Şerhu'd-Debbâ' (Muhtasarı bulûğî'l-emniyye 'alâ metn-i İthâfî'l-beriyeye bi tahrîrâtî's-Şâtibiyye)*, nşr. Ebû Abdullah Muhammed Ali Semek, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1971), 9-17.

¹⁰⁷ Cemâluddîn Abdürrahim el-Asnevî eş-Şâfiî, *Nihâyetu'r-râğib fî şerhi Arûz-i İbni'l-Hâcib*, nşr. Şaban Salâh, (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1410/1989), 66.

¹⁰⁸ Fıkıh, Kirâat, Usûl, Nahiv, Sarf ve Arûz ilimlerinde yetkin olan İbnu'l-Hâcib'in tam adı, Ebû Amr Osman b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yunus el-Kurdî el-Mâlikî'dir, 570/1174 yılında Mısır'ın Saîd bölgesinden bulunan İsnâ'da doğan İbnu'l-Hâcib, küçük yaşlarda Kahire'ye geçmiş ve orada Kur'an'ı hifzetmiştir. Burada Fıkıh, Mâlikî mezhebinin Usulü, Nahiv ve Edeb ilimlerinde uzmanlaşarak, İbnu'l-Hâcib unvanıyla meşhur olmuştur. Nahiv ilminde, *Kâfiye* ve Arûz ilminde *el-Maksadu'l-Celîl fî 'ilmi'l-Halîl* eserlerinin de içinde bulunduğu değişik alanlarda çok sayıda telif yapan İbnu'l-Hâcib, 646/1249 yılında İskenderiye'de vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bk. Ömer Rıda el-Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn* (Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 1414/1993), 2/366.

¹⁰⁹ Ahmed b. Mustafa Taşköprüzâde, *Miftâhu's-se'âde ve misbâhu's-siyâde fî mevzu'âtî'l-'ulûm*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1405/1985), 1/200.

إِلْبَاسِهِ مِنْ لِبَاسِ فَضْلِهِ خُلَا

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ ذِي الْعَرْشِ الْمَجِيدِ عَلَى

“Güzel nimetlerinden bizi payidar eden yüce arşın sahibi Allah’a hamdolsun”

beytiyle başlayan *el-Maksadu'l-Celîl fî 'ilmi'l-Halîl* adını taşıyan bir Lâmiyedir. Yüz yetmiş üç beyitten oluşan ve basît bahrinde söylenen bu lâmiyye üzerinde yazılan şerh ve yazarların isimleri, Kâtip Çelebi'nin, *Keşfu'z-zunûn* isimli eserinde geçen şerhler, aşağıda liste şeklinde gösterilmiştir.¹¹⁰

1. Muhammed b. Muhammed es-Sefâksî (öl. 744/1343), *el-Mevridu's-Sâfi fî şerhi Arûz-i İbni'l-Hâcib ve'l-kavâfi*¹¹¹
2. Muhammed b. Muhammed es-Sefâksî (öl. 744/1343), *Şifâu'l-Ğalîl fî şerhi'l-Maksidi'l-celîl fî 'ilmi'l-Halîl*¹¹²
3. İbnu's-Sabîh et-Türkmenî (öl. 744/1343), *Şerhu Kasîdet-i İbni'l-Hâcib*
4. Abdürrahim b. Hasan el-İsnevî (öl. 772/1370), *Nihâyetu'r-râğib fî şerhi Arûz-i İbni'l-Hâcib*
5. İbn Vâsil Cemâluddîn Muhammed el-Hamevî (öl. 697/1298), *Şerhu Arûz-i İbni'l-Hâcib*¹¹³
6. Bedruddîn Mahmud b. Ahmed el-Aynî (öl. 855/1451), *el-Maksadu'l-Celîl fî 'ilmi'l-Halîl*'i şerh etmiştir

8. Lâmiyyetu İbn Teymiyye (Kâmil)

Abdulhalim b. Teymiyye el-Harrânî (öl. 728/1328)¹¹⁴ tarafından kaleme alınan bu lâmiyye, toplam on yedi beyitten oluşmaktadır ve matlaı şöyledir:

يَا سَائِلِي عَنْ مَذْهَبِي وَعَقِيدَتِي
رُزِقْتُ الْهُدَى مِنْ لُلهَادِيَةِ يَسْنَلُ
إِسْمَعُ كَلَامَ مُحَقِّقِي فِي قَوْلِهِ
لَا يَنْتَبِي عَنهُ وَلَا يَتَّبِدُّ
حُبُّ الصَّحَابَةِ كُلِّهِمْ لِي مَذْهَبٌ
وَمَوَدَّةُ الْقُرْبَى بِهَا أَتَوَسَّلُ

“Ey İnançımı ve mezhebimi soranlar! Her kim doğru yola yönelirse, doğruyu bulur. Sözlerini, kesin bilgi ve kaynaklara dayandıran ve doğru yoldan sapmayı dinleyiniz!

Bütün sahabeyi sevmek benim mezhebimdir. Ayrıca akrabaları gözetmeyi de önemsiyorum”

¹¹⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1134.

¹¹¹ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, 3/618.

¹¹² Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, 3/618.

¹¹³ *Kehhâle*, *Mu'cemu'l-Muellifin*, 3/310; Taşköprüzâde, *Miftâhu's-se'âde*, 1/201.

¹¹⁴ Ahmed b. Abdulhalim b. Teymiyye el-Harrânî, 661/1263 yılında Harran'da doğmuştur. 667/1269 yılında babası ve kardeşleriyle Dimaşk'a taşınmıştır. Daha yirmi yaşını tamamlamadan ders ve fetva verme konumuna erişmiştir. Babasının vefatından sonra yirmi yaşında babasının ilmî görevlerini üstlenmiştir. Dönemin inanç ve siyasi olayları başta olmak üzere değişik alanlarda rol alan Teymiyye 728/1328 tarihinde vefat etmiştir. İbn Teymiyye hakkında ayrıntılı bilgi için Bk. Muhammed Yusuf Musa, *İbn Teymiyye* (Kahire: Muessesetu Hindâvi li't-Ta'limi ve's-Sekâfe, 2012), 51-58.

Görüldüğü gibi küçük hacimli bir kasidedir. Bu lâmiyyenin konusu akaittir. 1353/1934 yılında kaleme alınan bu kasidenin bir el yazması, 6/1928 kayıt numarasıyla Melik Suûd Üniversitesinde bulunmaktadır. Ahmed b. Abdullah el-Merdâvî (öl. 1236/1821'den sonra), *el-Leâliu'l-behiyye Şerhu Lâmiyyet-i Şeyhi'l-Islam İbni Teymiyye* isimli eseriyle bu kasideye bir şerh yazmıştır. Merdâvî'nin bu şerhi, İyâd b. Abdüllatîf b. İbrahim el-Kaysî tarafından tahkik edilerek, 1427/2006 tarihinde Beyrut'ta basılmıştır.¹¹⁵

9. Lâmiyyetu'l-Hind

Bu lâmiyye, Hindistan'ın Arap şairlerinden Kadı Abdalmuktedir b. Mahmud b. Süleyman el-Kindî (öl. 791/1389) tarafından yazılmıştır. İlimle uğraşan yargı mensubu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Kindî, Hindistan'ının Delhi kentinde yaşamıştır. Bu lâmiyye:

يا سائِقَ الظَّغْنِ فِي الْأَسْحَارِ وَالْأَصْلِ
سَلِّمْ عَلَى دَارِ سَلْمَى وَإِيَّكَ ثُمَّ سَلِّ

“Ey kâfilenin seher vakitlerinde ve ikindi vakitlerinde rehberlik eden kişi!
Selmâ'nın yurduna selam eyle, ağla ve sor!”

beytiyle başlar.¹¹⁶ Rabdâvî, Kindî'nin bu kasidesini, *Lâmiyyetu'l-Hind* adı altında işlemiştir. Bu kasidenin Arap edebiyatçılar tarafından pek bilinmediğine değindikten sonra ayrıca kasidenin yazılma ortamının da Arap kültürü olmadığını, aksine Hint kültürü içinde bu kasidenin kaleme alındığını belirtir. Yine, kasidenin yazılış amacının Tuğraî'nin kasidesine muaraza etmek olduğunu da ekler.¹¹⁷

10. Lâmiyyetu'l-Cezâiriyye (Bâsit)

Ziriklî, Ahmed b. Abdullah el-Cezâirî'nin (öl. 884/1479) kelâm ilminde *el-Cezâiriyye fi'l-akait el-îmâniyye* adında bir lâmiyye kale aldığını belirtmiştir.¹¹⁸ Cezâirî'nin kale aldığı bu lâmiyyenin matlaı şöyledir:

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْأَزَلِيُّ
سُبْحَانَہُ جَلَّ عَنْ شَبَابِهِ وَعَنْ مَثَلِ

“Allah'a hamdolsun ki o, tektir, ezelden beri vardır, kusursuzdur ve eşi ile benzeri yoktur”

Muhammed es-Senûsî (öl. 895/1489), bu lâmiyyeye bir şerh yazmıştır. Bu şerhi yazma gerekçesi ise, el-Cezâirî'nin lâmiyyesini kendisine el yazısıyla göndermesi ve bir şerh yazmasını istemesidir.¹¹⁹ Ziriklî'nin ifadesine bakılırsa, Şeyh Kâsım el-Hâkânî (öl. ?) de bu lâmiyyeye kısa bir şerh yazmıştır, ancak bu şerh daha ziyade Senûsî'nin şerhini muhtasarı gibidir.¹²⁰

¹¹⁵ Ahmed b. Abdullah el-Merdâvî, *el-Leâliu'l-behiyye Şerhu Lâmiyyet-i Şeyhi'l-Islam İbni Teymiyye/Dipnot*, İyâd b. Abdüllatîf b. İbrahim el-Kaysî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1427/2006), 7/31.

¹¹⁶ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/156.

¹¹⁷ Rabdâvî, Kindî'nin bu kasidesini, *Lâmiyyetu'l-Hind* adı altında işlemiştir. Bk. er-Rabdâvî, “Kırâetun fi lâmiyâti'l-ümem”, 111.

¹¹⁸ Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/160.

¹¹⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1539-1540.

¹²⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1539-1540.

el-Mar'aşlı, *Mesâdirü'dirâsâtî'l-İslâmiyye* isimli eserinde, Cezâirî'nin Lâmiyyesini, *Kifâyetu'l-mürîd* ve *el-Lâmiyyetu fî'l-Kelâm* isimleriyle kaydetmiştir.¹²¹

11. Lâmiyyetu'z-Zekkâk¹²²

Fas'ın Endülüs Camisinin hatibi ve fakih Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed ez-Zekkâk et-Tucîbî (öl. 912/1507), Mâlikî mezhebinin temel esaslarını ihtiva eden *el-Menhecu'l-muntahab ilâ kavâ'idî'l-mezheb* adında bir manzume yazmıştır.¹²³ Zekkâk, toplam iki yüz altmış beyitten oluşan, ve on ana bölüm şeklinde ele aldığı *Tuhfetu'l-hukkâm bi mesâ'ilî't-tedâ'î ve'l-ahkâm* adında lâm revîli bir manzume kaleme almıştır.¹²⁴ Adından da anlaşılacağı üzere, yargıya ilişkin meselelerden bahseden bu manzumenin matlaı şöyledir:

ثَنَائِي عَلَى الْمُؤَلَّى أَقْدَمُ أَوْ لَا   وَلَكِنَّ لَا أَحْصِي ثَنَاءَ فَدُو الْعُلَا¹²⁵

“Her şeyden önce Yüce Mevla'ya övgülerimi sunuyorum. Ancak biliyorum bunu hakkıyla yapamam. Zira o (sonsuz) yücelik sahibidir.”

ez-Zekkâk, manzumesinde dinin iyi bilinmesinin önemini ise şu beyitle açıklamıştır:

وَبَعْدُ فَمَنْ فِي الدِّينِ فِقْهَهُ مُجْتَبَى   مُرَادٌ بِهِ خَيْرٌ وَلِلرَّشْدِ أَهْلًا¹²⁶

“İmdi, kime dinde anlayış sahibi olmak nasip olmuşsa o seçilmiş birisidir, onun hakkında hayır murat edilmiştir ve doğruyu bulmaya ehil kılınmıştır.”¹²⁷

11.1. Şerhler ve Haşiyesi

Aşağıda verilen liste *Fethu'l-'alîmi'l-hallâk* eserinin muhakkiki Reşid Bekrî'nin kitabından yararlanılarak hazırlanmıştır.¹²⁸

1. Ahmed b. Ali b. Kasım ez-Zekkâk'ın (öl. 932/1525) Şerhi (Reşid Bekrî, bu şerhe ulaşmadığını beyan etmiştir)
2. Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Meyyâre (öl. 1072/1661), *Fethu'l-'alîmi'l-hellâk fî şerhi Lâmiyyeti'z-Zekkâk* (bu şerh üzerine bazı haşiyeler kaleme alınmıştır.¹²⁹)

¹²¹ Yusuf b. Abdurrahman el-Mer'aşlı, *Mesâdirü'dirâsâtî'l-İslâmiyye*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1425/2004), 2/78.

¹²² Zirikî, ez-Zekkâk (الزَّكَّاقُ) olarak kaydetmiştir. Bk. ez-Zirikî, *el-A'âm*, 4/320.

¹²³ Bk. İbnu'l-Kâdî, *Durretu'l-hicâl*, 3/252.

¹²⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Meyyâra el-Fâsî, *Fethu'l-'alîmi'l-hallâk fî şerhi Lâmiyyeti'z-Zekkâk*, nşr. Reşid Bekrî, (Beyrut: el-Mektebetu'l-'asriyye/Mağrip: Dâru'l-Beyzâ, 1429/2008), 20.

¹²⁵ el-Fâsî, *Fethu'l-'alîmi'l-hallâk*, 106.

¹²⁶ el-Fâsî, *Fethu'l-'alîmi'l-hallâk*, 113.

¹²⁷ “Allah, hayrını dilediği kulunu dinde derin bir kavrayış sahibi kılar” manasında olan (مَنْ يُرِدِ اللَّهُ مِنْ بَرِّهِ خَيْرًا يُغْفِرْ لَهُ فِي الدِّينِ) hadisine gönderme vardır. Müslim (1037) Bk. Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *Sahih-u Müslim*, Ebû Kuteybe Nazar el-Fâyârbî, (Riyad: Dâru Taybe, 1427/2006), 1/458.

¹²⁸ el-Fâsî, *Fethu'l-'alîmi'l-hallâk (Mukaddimetu'l-muhakkik)*, 21-22.

¹²⁹ Muhammed Yaîş Ebu'l-Bekâ (öl. 1150/1737), Meyyâra şerhi üzerine bir haşiye kaleme almıştır. Bu haşiyenin el yazması, 3314 ve 4080 kayıtlı numaralarla Hizânetu'l-Melekiye'de (Krallık Kütüphanesinde) mevcuttur. Ahmed b. Ali eş-Şeddâdî (öl. 1163/1749), Meyyâra şerhi üzerine bir haşiye kaleme almıştır. Bu haşiye, söz konusu şerhin hamîşinde taş baskı olarak yayınlanmıştır. İbrahim b. el-Harrâs b. Saîd b. Ali b. Muhammed el-Merrâkuşî, Meyyâra şerhi

3. Muhammed b. Abdüsselam b. Hamdûn Benânî'nin (öl. 1163/1750) Şerhi
4. Muhammed b. Muhammed ed-Deylemî'nin (öl. 1166/1752) Şerhi (bu şerhin el yazması, 2140 kayıt numarasıyla Rabat kütüphanesinde mevcuttur)
5. Ebû Hafs Ömer b. Abdullah el-Fâsî (öl. 1188/1774), *Tuhfetu'l-huzzâk bi şerhi Lâmiyyeti'z-Zekkâk* (1173/1760 tarihinde bitirilen bu eserin, 1306/1889 yılında Fas'ta taş baskısı yapılmıştır. Bu baskı 14584 kayıt numarasıyla Fas'ta Hizânetu'l-Karavîyyîn'de mevcuttur)
6. Muhammed et-Tâvudî b. et-Tâlib'in (öl. 1209/1794) Şerhi (Bu şerhin çok sayıda baskısı yapıldığı gibi çok sayıda haşiye¹³⁰ de üzerine yazılmıştır)
7. el-'Arâiş (Larache/Fas) ve Âsfî (Safi/Fas) kadılığını yapan Ahmed b. Muhammed b. İbrahim (öl. 1334/1915), *Telhîsu'l-huzzâk 'alâ nazmi Lâmiyyeti'z-Zekkâk* (Bu şerhin Fas'ta taş baskısı yapılmıştır)
8. Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed et-Tatvânî "Fas'ın Tetuan bölgesi" (öl. 1373/1953), *Hâdî'r-Rifâk ilâ fehmi Lâmiyyeti'z-Zekkâk*
9. Muhammed et-Tâlib b. Hamdûn'un (öl. 1274/1857) Haşiyesi (Bu haşiye 623 sayılı numarayla Tetuan Kütüphanesinde mevcuttur)

Ayrıca Muhammed el-Mekkî er-Rabâtî (öl. 1355/1936), tarafından da *Murşidu'z-Zekkâk ilâ Lâmiyyeti'z-Zekkâk* adında bir şerh yazılmıştır.¹³¹

12. Lâmiyyetu'r-Rûm (Basit)

Bu lâmiyyenin nâzımı, İbnü'l-Hakîm el-Halebî olarak tanınan Muhammed b. Muhammed b. Muhammed'dir (öl. ?)

Kâtip Çelebi'nin naklettiğine göre bu lâmiyyenin matlaı şöyledir:¹³²

حَتَّامٌ أَنْظَمَ مِنْ دَمْعِي وَمِنْ غَزَلِي   أَدْلَةٌ وَحَبِيبُ الْقَلْبِ مَعْتَزَلِي

"Sevgilimden ayriyken, göz yaşlarım ve gazellerimle nereye kadar kendimi ifade edeceğim?"

Lâmiyyetu'r-Rûm olarak bilinen diğer bir kaside ise altı sayfadan meydana gelen ve:

نَجْمُ الْغَلَا فِي سَمَاءِ السَّعْدِ وَالذُّوَلِ   لِمَنْ رَقَى فِي مَرَاقِي الْعِلْمِ وَالْعَمَلِ

üzerine bir haşiye kaleme almıştır. Bu haşiye, 604 kayıtlı numarayla Tetuan Kütüphanesinde mevcuttur. Bk. el-Fâsî, *Fethu'l-'alîmi'l-hallâk (Mukaddimetu'l-muhakkik)*, 22-23.

¹³⁰ (أمديش) olarak bilinen Ali b. Abdüsselam et-Tesûlî el-Besrârî (öl. 1258/1842-3), et-Tâvudî b. Sevede şerhine bir haşiye yazmıştır. 1290/1873-4) ve 1327/1990 yıllarında taş baskısı yapılmıştır. 1327/1990 yapılan baskının bir nüshası, 577 kayıtlı numarayla Fas'ta *Hizânetu'l-Karavîyyîn'de* mevcuttur. Abdüsselam b. Muhammed el-Havârî (öl. 1328/1910), et-Tâvudî b. Sevede şerhine bir haşiye yazmıştır. 1327/1909 yılında yapılan taş baskısının bir nüshası, Fas Şer'iyye Fakültesinde mevcuttur. Ebû İsa Seydî Muhammed el-Mehdî b. el-Hıdır el-Vezânî (öl. 1342/1923-4), et-Tâvudî b. Sevede şerhine bir haşiye yazmıştır. Taş baskısı yapılan bu eserin on altıncı baskısı, yazarın torunu Abdulkadir gözetiminde 1349/1930-31 yılında el-Matba'atu's-Selefiyye tarafında Kahire'de yapılmıştır. Ebu's-Şitâ' b. el-Hasan b. Muhammed es-Sinhâcî (öl. 1365/1945), *Mevâhibu'l-Hallâk 'alâ şerhi't-Tâvudî li'l-Lâmiyyeti'z-Zekkâk* adında et-Tâvudî b. Sevede şerhine bir haşiye yazmıştır. 1375/1955 yılında Matba'atu'l-Emniyye tarafından ikinci baskısı yapılmıştır. Bk. el-Fâsî, *Fethu'l-'alîmi'l-hallâk (Mukaddimetu'l-muhakkik)*, 23.

¹³¹ el-Cerârî, *Şeyhu'l-cemâati el-Allâme Muhammed el-Mekkî*, 93.

¹³² Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1539.

*“Zafer ve mutluluğun parlayan yıldızları, ilim ve amel aşamalarında
yükselenlerindir”*

beyti ile başlayan Hüseyin b. Rüstem Paşa (öl. 1023/1614) tarafından kaleme alınan kasidedir. Bu lâmiyye toplam 131 beyitten oluşmakta ve Tuğrâî'nin *Lâmiyyesi* tarzında nasihatler ihtiva etmektedir. Bu lâmiyyenin en ilginç beyti, aynı zamanda Tuğrâî'nin lâmiyyesine muaraza olarak yazıldığını dile getiren şu beyittir:

لَامِيَّةٌ لَامٌ مَنْ يَرُونُ مَحَابِيذَهَا   لَامِيَّةٌ حَاكِمَهَا الطُّغْرَائِي لَلْمُعَلِّ

*“Bu Lâmiyyenin güzelliklerini gören, Tuğrâî'nin Moğollar için dokumuş olduğu
Lâmiyyeyi ayıplar”*

Burada (حَاكِمٌ) fiiliyle Tuğrâî'ye aslında gönderme vardır. Yani o, şair değil dokumacıdır demek istiyor. Çünkü Arap kültüründe dokumacılar en alt sınıflardan sayılıyorlar.

13. Lâmiyyetu'ş-Şuraf ve Sirâcu'l-Ğuraf

Bu lâmiyyenin nâzımı Ömer el-'Urdî'dir (öl. 1024/1615).¹³³ Lâmiyye toplamda altmış dokuz beyitten oluşmaktadır. Matlaı şöyledir:

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ عَلَى   مَا تَمَّ مِنْ نِعَمٍ جَاءَتْ مِنَ الْأَزَلِّ

*“Ezel gününden beri büyük nimetlerinden dolayı alemlerin Rabbi olan Allah'a
hamdolsun”*

Bu lâmiyye tamamen vaaz ve nasihatlerden oluşmaktadır. 'Urdî, 1017/1609 yılında tamamladığı ve büyük bir cilt tutan *Nehcu's-saade ve mevkifu'l-ifade* isimli eseriyile bu lâmiyyesini şerh etmiştir. Bu şerh anlaşıldığı kadarı ile tasavvufî ağırlıklı bir şerhtir. Bu şerhte 'Urdî, Lâmiyyesinin her beytini bir âyetle ilişkilendirerek şerh etmiştir. Ayrıca şerhin baş kısmında 65 beyitten oluşan bir kasideyle Osmanlı Padişahı I Sultan Ahmet'i (1012-1026/1603-1617) methetmiştir.¹³⁴

14. Lâmiyyetu İbni'l-Verdî (Remel)

Bu manzume, İbnu'l-Verdî (öl. 749/1349) tarafından olarak meşhur olan tarihinde vefat eden *Nasihatu'l-ihvân ve murşidetu'l-hullân* adıyla kaleme alınmıştır.¹³⁵

¹³³ Ömer b. Abdülvehhâb b. İbrahim el-'Urdî eş-Şâfiî el-Kâdirî, 950/1543 yılında Halep'te doğmuştur. Küçük yaşlarda babasında okuyan 'Urdî, Kendi döneminde Halep'te müftülük göreviyle birlikte şehrin muhaddislik ve fakihlik görevlerini de yürütmüştür. Böylece meşhur olan 'Urdî, Şâfiî mezhebinde fetva verme makamına da yükselmiştir. *Kitabu's-Şifâ* isimli esere üç cilt şeklinde şerh olarak yazdığı *Fethu'l-gaffâr bimâ ekremeallah'u bihi nebiyehu'l-muhtâr* eseri başta olmak üzere çok sayıda telifi olduğu gibi çok sayıda nazım da kaleme almıştır. 'Urdî, 1024/1615 tarihinde Halep'te vefat etmiştir. Bk. Zirikî, *el-A'lâm*, 5/54.

¹³⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1536-1537

¹³⁵ el-Bağdâdî, *İdâhu'l-meknûn*, 2/652.

İbnu'l-Verdî Lâmiyyesi, insanları iyiye ve güzele sevk etmek için tamamıyla öğütlerden ve tavsiyelerden oluşan bir manzumedir. Burada muhtevasına bir örnek olması için aşağıdaki beyitleri zikrediyoruz.

لَا تَقُلْ قَدْ ذَهَبَتْ أَرْبَابُهُ   كُلُّ مَنْ سَارَ عَلَى الدَّرْبِ وَصَلْ¹³⁶
لَا تَقُلْ أَصْلِي وَفَصْلِي أَبَدًا   إِنَّمَا أَصْلُ الْفَتَى مَا قَدْ حَصَلَ¹³⁷

“Sakin ehil olanlar göçüp gitti deme! Her kim yolunda giderse, gayesine varır.
Sakin üstsoy ve altsoyunla övünme! Kişinin aslı elde ettikleriyle ibarettir”

حُبُّكَ الْأَوْطَانَ عَجْرٌ ظَاهِرٌ   فَاعْتَرَبْ تَلَقُّ عَنِ الْأَهْلِ بَدَلٌ
فِيمُكَّتِ الْمَاءُ بِيَقَى أَسِنًا   وَسُرَى الْبَيْدِ بِهِ الْبَيْدُ اكْتَمَلْ¹³⁸

“Toprağa bağlanmak apaçık bir acizliktir. Yeni yerlere gittiğinde, ailenin yerine geçebilecek olanlarla tanışsın. Su hareketsizlikle bozulur, sürekli hareket halinde olan ay, dolunay şeklini alarak, kemale erer”

Bu yapısından dolayı bu lâmiyyeye çok sayıda şerh, tahmis ve taştir yapılmıştır.¹³⁹

14.1. Şerhleri

Aşağıdaki listenin hazırlanmasında ağırlıklı olarak *Fethu'ur-Rahimu'r-Rahman* isimli eserden yararlanılmıştır.¹⁴⁰

1. 763/1361-2 yılında yazılan ve kim tarafından yazıldığı bilinmeyen, *Zuhru'l-ezhâri's-seniye fî şehi'l-Kasidetü'l-verdiyye*
2. Abdulvehâb b. Muhammed el-Ğamrî (öl. 1031/1622'den sonra), *el-'Arfu'n-nedî fî şerhi manzûmeti İbni'l-Verdî*
3. Ebu'l-Mekârim Muhammed b. Muhammed el-Âmirî (öl. 1061/1650-51), *et-Tuhfetu'n-nediyye fî şerhi'l-Lâmiyyeti'l-Verdiyye*
4. Yasin b. Zeynuddîn b. Ebî Bekir el-Hımsî (öl. 1061/1650-51) şerhi
5. Muhammed b. Ebî Bekir ed-Dimaşkî (öl. 1076/1665-6) şerhi
6. Ebu'l-İhlâs Câdullah el-Feyyûmî (öl. 1101/1690'den sonra), *et-Tuhfetu'l-mardiyye fî şerhi'l-Kasidetü'l-verdiyye*
7. Halil b. Muhammed ed-Dimaşkî (öl. 1186/1772-3)¹⁴¹ şerhi
8. Atallah b. Ahmed el-Ezherî (öl. 1186/1772-3'ten sonra), *Tuhfetu'l-hullân bi şerhi Nasihati'l-ihvân*

¹³⁶ Selahaddin ez-Zemâkî, *Avnu'l-etfâl şerhu Lâmiyyeti İbni'l-Verdî*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006/1427), 48.

¹³⁷ ez-Zemâkî, *Avnu'l-etfâl*, 84.

¹³⁸ ez-Zemâkî, *Avnu'l-etfâl*, 131/133.

¹³⁹ eş-Şerif Mes'ûd b. Hasan b. Ebî Bekir el-Kinnâvî el-Hüseynî eş-Şâfi'î, *Fethu'ur-Rahimu'r-Rahman şerhu Nasihatu'l-ihvân ve murşidetü'l-hullân (Mukaddimetü'l-muhakkik)*, (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1429/2008), 11.

¹⁴⁰ el-Kinnâvî *Fethu'ur-Rahimu'r-Rahman (Mukaddimetü'l-muhakkik)*, (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1429/2008), 11-13; el-Cerârî, *Şeyhu'l-cemâati el-Allâme Muhammed el-Mekkî*, 92.

¹⁴¹ İsmail Paşa el-Bağdâdî, el-Fettâl'ın 1184/1770-71 yılında vefat ettiğini ve İbn Verdî'nin *el-Kasidetü'l-Lâmiyye* isimli eserini şerh ettiğini ifade etmiştir. Bk. İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-ârifin esmau'l-muellifin ve âsâru'l-musannifin*, (Beyrut: Dâr-u İhyâ'it-Turâsi'l-'Arabî, 1951), 1/355.

9. Mes'ûd b. Hasan el-Kinnâvî (öl. 1205/1790-91), *Fethu'ur-Rahimu'r-Rahman şerhu Nasihatu'l-ihvân ve murşidetu'l-hullân*¹⁴²
10. Hamza b. Mahmûd et-Tunusî (öl. 1207/1792-3'ten sonra) şerhi
11. Yahya Mu'ezin b. Muhammed el-Mekkî (öl. 1260/1844-5) şerhi
12. Abdulfettâh b. İbrahim el-Cârim (öl. 1300/1882-3) tarafından kaleme alınan *Fethu'l-mubdî 'alâ Lâmiyyeti İbni'l-Verdî*
13. Ebû Ayyâşe Muhammed ed-Demenhûrî (öl. 1335/1916-7), *el-Kavlu'l-mucdî 'alâ Lâmiyyeti İbni'l-Verdî*
14. Hikmet b. Muhammed Şerif et-Trablusî (öl. 1364/1944-5), *en-Nefhu'l-verdî 'alâ Lâmiyyeti İbni'l-Verdî*
15. Muhammed el-Mekkî er-Rabâtî (öl. 1355/1936), *Şerhu Lâmiyyeti İbni'l-Verdî*
16. Selahaddin ez-Zemâkî, *Avnu'l-etfâl şerhu Lâmiyyeti İbni'l-Verdî*¹⁴³

14.2. Tahmisleri

1. Yusuf b. Zekeriya el-Mağribî (öl. 1019/1610-11), *Buğyetu'l-erîb ve ğunyetu'l-edîb/İhdâu'l-muhtedî fî tahmisi Lâmiyyeti İbni'l-Verdî*
2. Abdurrahman b. Yahya el-Mellâh (öl. 1044/1634-5) tahmisi
3. Muhammed b. Osman ed-Dımaşkî (öl. 1091/1680) tahmisi
4. Muhammed b. Ömer ed-Dımaşkî (öl. 1130/1717-8), *el-'Arfu'n-nedî fî tahmisi Lâmiyyeti İbni'l-Verdî*
5. Atıyye b. Seyid Ahmed eş-Şebrâveytî (öl. 1304/1886-7'den sonra) tahmisi
6. Ahmed Merzûk Efendi (öl. 1312/1894-5), *en-Nesâihu's-şer'iyye fî tahmisi'l-Kasidetî'l-verdiyye*
7. Muhammed Efendi Muhammed (öl. ?) tahmisi
8. Kemâluddîn Muhammed b. Muhammed el-Edhemî (öl. 1353/1934-5'ten sonra) tahmisi
9. Ali b. Ahmed es-Sayrafî er-Reşidî (öl. ?), *et-Tahmisu'n-nedî 'alâ Lâmiyyeti İbni'l-Verdî*

14.3. Taştirleri

1. Salim b. Ali Necm (öl. ?) taştîri
2. Ahmed b. Davut el-Bağdâdî (öl. 1364/1944-5) taştîri

14.4. Muhâkâtları

1. Ali b. Abdullah el-Ezherî (öl. 1207/1792-3) muhâkâtı
Mehmet Zihni Efendi (öl. 1332/1913) tarafından Türkçeye tercüme edilen bu lâmiyye, Ahmet Turan tarafından derlenerek yayınlanmıştır.¹⁴⁴

¹⁴² Kinnâvî (ö. 1205/1790'den sonra), tarafından Lâmiyyetu İbni'l-Verdî'ye kaleme alınan "*Fethu'ur-Rahimu'r-Rahman şerhu Nasihatu'l-ihvân ve murşidetu'l-hullân*" adındaki şerh, 1429/2008 yılında Dâru'l-Minhâc tarafından Cidde'de yayınlanmıştır.

¹⁴³ Selahaddin ez-Zemâkî tarafından kaleme alınan *Avnu'l-etfâl şerhu Lâmiyyeti İbni'l-Verdî* adında bir şerh de 2006/1427 yılında Dâru'l-Kutubi'l- 'İlmiye tarafından Beyrut'ta yayınlanmıştır.

¹⁴⁴ Mehmet Zihni, *Feyz-i Yezdan Kaside-i Lâmiyye (İbnu'l-Verdi) Tercümesi*, (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2. Basım. 2010)

15. Lâmiyyetu's-Sâvî (Tavîl)

Bu lâmiyyenin nâzımı Sadruddîn es-Sâvî'dir (öl. ?). Bu lâmiyye arûz ilmini konu aldığından *Arûzu's-Sâvî* olarak da bilinmektedir. Lâmiyyenin matlaı şöyledir:

وَشُكْرُ أَيَادِيهِ أَفْتِيحُ مُتَقَابِلًا
بِحَمْدِ الْمَلِيكِ الْحَقِّ ذِي الطَّوْلِ وَالْعُلَى

“Kâinatın ve mülkün sahibi; gücü, bilgisi ve ihsanı sınırsız olan yüce Rabbimizin hamdı ve bize verdiği nimetlerine karşı şükür ile başlıyorum”¹⁴⁵

Toplam 306 beyit olan bu manzume, Husâmuddîn Mustafa Muhammed tarafından *el-Kasîdetu'l-Hasnâ'* adıyla tahkik edilmiştir.

Bu Lâmiyyenin şerhlerini şöyle sıralayabiliriz.¹⁴⁶

1. Mahmud b. Abdurrahman el-İsfahânî (öl. 749/1349), *Lâmiyyetu's-Sâvî* üzerine bir şerh yazmıştır.
2. Mahmud b. Ahmed el-Aynî (öl. 855/1451), el-Hâvî fî şerhi Kasîdet's-Sâvî
3. Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvînî (öl. 739/1338), *Lâmiyyetu's-Sâvî* üzerine bir şerh yazmıştır.¹⁴⁷
4. Abdullah b. Abdulkâfi el-'Ubeydî (öl. 901/1495-6), *el-Kâfi fî 'Imeyi'l-Arûz-i ve'l-Kavâfi*
5. Necmuddîn b. Saîd es-Saîdî (öl. ?), *Lâmiyyetu's-Sâvî* üzerine bir şerh yazmıştır.¹⁴⁸
6. Ömer b. Abdurrahman el-Kerhî (öl. 699/1300), *ed-Durretu'l-ferîde fî şerhi'l-Kasîde*¹⁴⁹

16. Diğer Lâmiyyeler

Semev'el b. Âdiyâ (öl. Milâdî 560?)¹⁵⁰ tarafından¹⁵¹ *Lâmiyyetu'l-Yehûd*,¹⁵² İbn Mâlik (öl. 672-1274)¹⁵³ tarafından *Lâmiyyetu İbn Mâlik*,¹⁵⁴ Abdullah Muhammed

¹⁴⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1136-1137; Taşköprüzâde, *Miftâhu's-se'âde*, 1/200.

¹⁴⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1136-1137.

¹⁴⁷ Taşköprüzâde, *Miftâhu's-se'âde*, 1/200.

¹⁴⁸ Tacuddîn Eu Nasr Abdülvehhâb b. Ali b. Abdulkâfi es-Subkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, nşr. Mahmud Muhammed et-Tenâhî/Abdulfettah Muhammed el-Hulû, (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1383/1964), 10/76.

¹⁴⁹ el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-'ârifîn*, 1/788.

¹⁵⁰ Câhiliye dönemi şairlerinden olan es-Semev'el b. Garîz b. Âdiyâ el-Ezîdî, Hayber'de ikamet ederdi. *el-Eblak* olarak isimlendirdiği kendisine ait kalesi ile Hayber arasında gider gelirdi. Semev'el'in en meşhur şiiri, (إذا المرء لم يُدَنَّس من اللوم عرضة فكل رداء يردديه جميل) ile başlayan lâmiyyesidir. Hicretten yaklaşık 65 yıl önce milâdî 560 yılında vefat etmiştir. Bazı alimlere göre ise bu lâmiyyenin, Abdülmelik b. Abdürrahim el-Hârisî tarafından yazıldığı iddia edilmiştir. Bk. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/140.

¹⁵¹ Dursun Hazer tarafından çalışılan bu lâmiyye:

إذا المرء لم يُدَنَّس من اللوم عرضة فكل رداء يردديه جميل

beytiyle başlar. Semev'el lâmiyyesinde dönemin Arap toplumunun erdemleri dile getirilmiştir. Lâmiyyede kullanılan anlam ve ifadeler de Semev'el'den sonra gelen şairler tarafından kullanılmıştır. Bk. Hazer Dursun, “es-Semev'el b. Adiya'nın vefaya dair Lâmiyye Kasidesi”, *Hitit Üniversitesi dergisi*, 7/24 (2007), 132.

¹⁵² Mahmud er-Rabdâvî, “Kırâetun fî lâmiyâti'l-ümem”, *Mecaletu't-Turâsi'l-Arabî dergisi*, 83 (1422/2001), 102.

el-Fezârî İbnu'l-Micrâd (öl. 778/1376-7) tarafından *Lâmiyyetu'l-Cumel*,¹⁵⁵ Mueyyiduddîn b. Mahmud es-Sûfî (öl. 791/1389'den sonra) tarafından *Lâmiyyetu Mueyyiduddîn*,¹⁵⁶ İbn Haldun (öl. 808/1406) tarafından *Lâmiyyetu'l-Memâlik*,¹⁵⁷ Azad el-Belgrâmî (öl. 1194/1780)¹⁵⁸ tarafından elli iki beyitten oluşan *Lâmiyyetu'l-Hind(2)*¹⁵⁹ ve Mehcer şairlerinden İlyas Abdullah Ebu'l-Fazl el-Velîd (öl. 1360/1941)¹⁶⁰ tarafından *Lâmiyyetu'l-Emeviyye*¹⁶¹ pek çok lâmiyye arasından burada adını zikretmeye değer gördüğümüz lâmiyyelerdir. Tabii ki burada zikrettiklerimizin dışında çok sayıda lâmiyye vardır. Hepsini buraya böyle bir çalışmanın sınırlarını aşacağından bu kadarla yetinilmiştir.

Sonuç

Sayılarının çokluğuna ve konularının çeşitliliğine bakıldığında Lâmiyyelerin Arap edebî geleneğinde önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu lâmiyyeler belli bir konu üzerinde odaklanmaktan ziyade hemen her türlü konuyu ele almış hatta, belli bir ilim dalının prensiplerini derli toplu vermek için muhtasar metin mahiyetinde bir nazma konu olmuştur. Belki de lâmiyyelerin çokluğunun

¹⁵³ Kâtip Çelebi, *Lâmiyyetu İbnu Mâlik* adı altında bu eserden bahsederken, sözlerine şöyle devam etmiştir: Bu eser, 672-74 senesinde vefat eden Muhammed b. Abdullah en-Nahvî tarafından kaleme alınan ve:

خَمْدًا يُبْنَعُ مِنْ رِضْوَانِهِ الْأَمَلَا   لَا الْخَمْدُ لِلَّهِ لَا أُبْنَعِي بِهِ بَدَلَا

"Kendisinden başka bir şeyi arzulamadığım Allah'a hamdolsun. Allah rızası sayesinde bizi hedeflerimize ulaştıran bir hamd ile Allah'a hamdolsun"

beytiyle başlayan *Lâmiyyetu'l-ef'âl*'dir. Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1536; Âmâl İbrahim b. Ahmed Siddîk, *Tahkîku'l-makal ve teshîlu'l-menâl fi şerhi Lâmiyyeti'l-ef'âl li Muhammed b. el-Abbas b. Muhammed b. İsa et-Tilimsânî* (öl. 871/146), (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Edebi ve İdari Bilimler Fakültesi Dil, Doktora Tezi, 1433/2012), 18.

¹⁵⁴ Bu lâmiyye, makalede müstakil bir başlık altında detaylı bir şekilde ele alınmıştı. Ancak dergi kriterleri gereği belli bir karakter üzerine çıktığından *İbn Mâlik Lâmiyyesi* bölümünü ayrı yayınlamak üzere çıkartılmıştır.

¹⁵⁵ el-Bağdâdî, *İdâhu'l-meknûn*, 2/397.

¹⁵⁶ Şeyh Mueyyiduddîn b. Mahmud b. Sâ'îd b. Muhammed es-Sûfî (ö. 791/1389'den sonra), 791/1389 yılında:

وَلَا يَضُرُّ ذُوِي التَّحْقِيقِ أَقْلَالٌ   لَا الْخَيْلُ تَنْتَفِعُ أَهْلِهَا وَلَا الْمَالُ

"Ne atlar ne de para, sahiplerine fayda verebilir. Yokluk ise hakikat erbaplarına zarar veremez"

beytiyle başlayan kendine hitaben bir lâmiyye kaleme almıştır. Şeyh Mueyyiduddîn, daha sonra bu lâmiyyeye Farsça bir şerh yazmıştır. Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1540.

¹⁵⁷ er-Rabdâvî, "Kırâetun fi lâmiyâti'l-umem", 115.

¹⁵⁸ Hindistan'ın Hassân'ı olarak da bilinen tarihçi ve edebiyat bilgini Gulâm Ali Azâd b. es-Seyyid Nuh el-Hüseynî, 1116/1704 yılında Hindistan Belgrâm'da dünyaya gelmiş ve 1194/1780 tarihinde Hindistan Evrenkâbâd'da vefat etmiştir. Gulâm Azâd, çok sayıda eser kaleme aldığı gibi Hindistan'da Arapça divan yazan ilk şair unvanına da sahiptir. Bk. Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/121.

¹⁵⁹ el-Bağdâdî, *İdâhu'l-meknûn*, 2/398.

¹⁶⁰ Ebu'l-Fazl el-Velîd lakaplı İlyas b. Abdullah b. İlyas b. Ferec b. Tu'ma, 1303/1886 tarihinde Lübnan'da doğmuştur. Amerika'ya giden mehcer şairlerinden olan İlyas, Lübnan edebiyatçılarından. Milâdî 1908 yılında Güney Amerika'ya geçen İlyas, Brezilya'nın başkenti Rio de Janerio'da haftalık *el-Hamrâ* dergisini çıkartmıştır. Burada 16 yeni isim kullanan İlyas, Milâdî 1922 yılında ülkesinde geri dönmüştür. Başta Arap ülkeleri olmak üzere çok yeri dolaşan İlyas'ın çok sayıda eser ve kasideleri de bulunmaktadır. İlyas, 1360/1941 yılında vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bk. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/10.

¹⁶¹ er-Rabdâvî, "Kırâetun fi lâmiyâti'l-umem", 117.

sebeplerinden birisi, lâm harfinin revî harfi olarak kullanılmasının diğer harflere göre daha kolay olmasıdır.

Diğer lâmiyelerden sarf-ı nazarla bu çalışmada ele aldığımız lâmiyelere konu açısından bakarsak şöyle bir sonuca ulaşmak mümkün görünmektedir: Lâmiyyetu'l-'Arab'da "kahramanlık duyguları ve mertlik ifadeleri", Kâ'b b. Zuheyr'in *Lâmiyye*'sinde, "peygamberi övdükten sonra genel olarak, özür ve af dilemek", *Lâmiyyetu'l-Acem*'de "Şairin, Bağdat'ta bulunmaktan duyduğu memnuniyetsizlik ve zamanından sitemi", *Lâmiyyetu's-Şâtibiyye*'de "kırâati's-seb", *Lâmiyyetu'l-Hâcibiyye*'de, "arûz", *Lâmiyyetu İbnu Malik*'te "fiiller/sarf", *Lâmiyyetu İbn Teymiyye*'de, "akâit", *Lâmiyyetu Mueyyididdîn*'de "hikmetli sözler", *Lâmiyyetu'l-Cezâiriyye*'de "kelam ve akâit", *Lâmiyyetu'z-Zekkâk*'ta "İlmu'l-Kazâ (fıkıh)", *Lâmiyyetu's-Şuraf*'te "vaaz ve nasihatler", *Lâmiyyetu'r-Rûm*'da "nasihatler", *Lâmiyyetu İbni'l-Verdî*'de "nasihat ve öğütler", *Lâmiyyetu's-Sâvî*'de "arûz" ve *Lâmiyyetu'l-Yehûd*'de ise "toplum erdemleri" konuları ele alınmıştır.

Genellikle milletlerin isimleriyle anılan ve tavîl, kâmil, remel gibi değişik bahirlerde kaleme alınan söz konusu lâmiyelerin, özellikle Kâ'b b. Zuheyr'in peygamberi övmek üzere Lâmiyyesini basit bahrinde söyledikten sonra, Arap edebî geleneğinde yazılan lâmiyelerin büyük bir kısmı, basit bahrinde kaleme alındığı ve tema olarak da nasihat, vaiz ve öğütler gibi konuların işlendiği görülmüştür.

Arap şiirinde revîlerine göre hemziyye ve râiyye gibi isimlendirilen diğer kasidelerde de olduğu gibi revîsi lâm olan kasideler yazmak, Arap şiirinde bir gelenek haline gelmiştir. Arap şiirinde sayılamayacak kadar revîsi lâm olan şiirler mevcuttur. Ancak söz konusu kasideler, lâmiyye olarak şöhret bulmuş ve bazıları müstakil eserler olarak yazılarak kuşaktan kuşağa varlıklarını sürdürebilmiştir. Böylece ilgi odağı haline gelen bu lâmiyelere çok sayıda şerhler, tahmisler, tarziler, muhâkâtlar yazılmıştır. Bu lâmiyelerde ele alınan konuların önemi, kullanılan dilin anlaşılır ve kolay olması, tavsiye ve öneri gibi temalar başta olmak üzere herkesi ilgilendiren konulara değindikleri için şöhret buldukları görülmektedir. Ayrıca Kâ'b b. Zuheyr'in Hz. Peygamber'i övmek üzere meşhur kasidesini, basit bahirde ve lâm revîsi üzerinde söylemiş olması, Arap şiir geleneğinde başta lâm revîsi olmak üzere diğer revîlerde de basit bahrinde bir hareketliliğe zemin hazırlamıştır.

Kaynakça

- Ahfeş, Ebu'l-Hasan Saîd b. Mes'ade. *Kitâbu'l-Kavâfi*. nşr. Ahmed Râtib en-Neffâh. B.y: Dâru'l-Emâne, 1. Basım, 1394/1974.
- Askerî, Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah b. Sehl b. Sait b. Yahya b. Mehrân. *Kitâb-u cemhereti'l-emsâl*. nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim-Abdülmecid Katâmiş. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 2. Basım, 1408/1988
- Asnevî, Cemâluddîn Abdürrahim eş-Şâfiî. *Nihâyetu'r-râğib fî şerhi Arûz-i İbni'l-Hâcib*. nşr. Şaban Salâh. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1. Basım, 1410/1989.
- Aşkan, Timur. *Şerferâ ve Eseri (Divân'ı ve Lâmiyyetu'l-'Arab')*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Bâbânî (el-Bağdâdî), İsmail Paşa b. Muhammed Emin b. Mir Selim el-Bağdâdî. *Hediyetu'l-'ârifin esmau'l-muellifîn ve âsaru'l-musannifîn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâr-u İhyâ'it-Turâsi'l-'Arabî, 1951.
- Bettâvirî, Muhammed el-Mekkî el-Bettâvirî. *Şâfiyetu'd-decem 'alâ Lâmiyyeti'l-Acem*. Rabat: Matbaatu'l-Emniyye, 2. Basım, 1370/1951.

- Brockelmann, Carl. *Târihu'l-edebi'l-Arabî*. çev. Abdulhalim en-Neccâr. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 5. Basım, 1959.
- Cerârî, Abdullah. *Şeyhu'l-cemâati el-Allâme Muhammed el-Mekkî el-Betâvî er-Rabâtî (Şahsiyâtun Mağribiyetun 3)*. B.y: Matba'atu'l-Cedîde ed-Dâru'l-Beydâ', 1. Basım, 1398/1978.
- Çelebi, İlyas. "Uryânî Osman Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/632-633. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- Dayf, Şevkî. *Târihu'l-edebi'l-Arabî 6 'asru'd-duveli ve'l-imârât eş-Şam*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1990.
- Debbâ', Ali b. Muhammed b. Hasan b. İbrahim b. Abdullah Nuruddîn. *Şerhu'd-Debbâ' (Muhtasar bulûğî'l-emniyye 'alâ metn-i İthâfî'l-beriyeye bi tahrîrâtî's-Şâtıbbiyye)*. nşr. Ebû Abdullah Muhammed Ali Semek. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l- 'İlmiye, 1971.
- Demirayak, Kenan. "Kasîdetu'l-Bürde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/566-568. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Dursun, Hazer. "es-Semev'el b. Âdiya'nın vefaya dair Lâmiyye Kasidesi". *Hitit Üniversitesi Dergisi*, 7/24 (2007), 115-136.
- Er, Rahmi. "Tuğrâî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/339-334. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Es'ad, Abdülkerim Muhammed. *el-Vesît fî tarihi'n-nahvi'l-Arabî*. Riyad: Dâru's-şivvâf li'n-neşri ve't-tevzi', 1992.
- Eyüp, Sabri Efendi. *Azîzu'l-âsâr şerh-i Kasîde-i Bânet Su'âd*. İstanbul: Şeyh Yahya Efendi Matbaası, 1. Basım, 1291/1874.
- Fâsî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Meyâre. *Fethu'l-'alîmi'l-hellâk fî şerhi Lâmiyyeti'z-Zekkâk*. nşr. Reşid Bekrî. Beyrut: el-Mektebetu'l-'asriyye/Mağrip: Dâru'l-Beyzâ, 1. Basım, 1429/2008.
- Fîrûzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Yâ'kûb, el-Kâmûsu'l-muhît, nşr. Enes Muhammed eş-Şâmî-Zekeriyyâ Câbir Ahmed, 1. Basım, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2008.
- Ispartalı, Zeynulabdin. *Hadika'i-Semeretu'l-fuâd Kasîdetu Bânet Su'âd*. İstanbul: Ahmet Kâmil ve Şeriki Matbaası, 1347/1928.
- İbn Cercîs, Ebu'l-Vefâ Behâuddîn Abdullah b. Mustafa el-Favdî el-Musillî. *Fâidetü'l-ihvan ve 'âidet'l-a'yân risâletun fî esmâi'l-musannefâti ve muellifihâ muntahabatun min Keşfi'z-zunûn*, nşr. Re'fet Lüey Hüseyin âl Ferec. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l- 'İlmiye, 1971.
- İbnu'l-Cezerî, Muhammed b. Ali. *Gayetu'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*. nşr. G. Bergstraesser. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l- 'İlmiye, 1. Basım, 1427/2006.
- İbnu'l-Cezerî, Muhammed b. Ali. *Kitâbu Tahbîru't-teysîr fî'l-kirâti'l-'aşr*. nşr. Ahmed Muhammed Müflih el-Kudât. Amman: Dâru'l-Furkân, 1. Basım, 1421/2000.
- İbn Hişâm, Cemâluddîn Muhammed el-Ensârî. *Şerhu Kasîdeti Bânet Su'âd*, nşr. Abdullah Abdulkadir et-Tavîl. Kahire: el-Mektebetu'l-İslamiye, 1. Basım, 1431/2010.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe. *eş-Şîru ve's-su'arâ*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1377/1958.
- İbnu'l-Manzûr, Cemaluddin Ebu'l-Fazıl Muhammed b. Mukrim b. Ali Ahmed el-Ensârî el-İfrîkî el-Misrî. *Lisânu'l-Arab*. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr - Muhammed Ahmed Hasbullah - Haşîm Muhammed eş-Şâzilî. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 2003.
- İmruülkays b. Hucr. *Dîvân-u İmruülkays*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. B.y: Dâru'l-Me'ârif, 1984.
- İpşirli, Mehmet. "Ahmed Muhtar Beyefendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/105. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Kâ'b b. Zuheyr. *Dîvânü Kâ'b b. Zuheyr*. nşr. Ali Fâ'ûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l- 'İlmiye, 1. Basım, 1417/1997.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah el-Kostantîni. *Keşfu'z-zunûn an esâmî'l-kutubi ve'l-funûn*. nşr. Mehmet Şerafettin Yaltkaya/Kilisli Rifat Bilge. 2 Cilt Beyrut: Daru İhyâi't-turâsî'l-Arabî, y.t.
- Kehhâle, Ömer Rıda. *Mu'cemu'l-Muelliğîn*. 4 Cilt. Beyrut: Muessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1414/1993.
- Kuraşî, Ebû Zeyd Muhammed b. Ebu'l-Hattâb. Cemheratu eş-âri'l-Arab, nşr. Alî Muhammed el-Bicâdî, Nehdatu Misr li't-tiba'a ve'n-neşr ve't-tevzi', y.y: ty.
- Kınâvî, eş-Şerif Mes'ûd b. Hasan b. Ebî Bekir el-Hüseyinî eş-Şâfi'î. *Fethu'ur-Rahimu'r-Rahman şerhu Nasihatü'l-ihvân ve murşidetü'l-hullân (Şerhu Lâmiyyeti İbni'l-Verdî)*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1. Basım, 1429/2008.
- Kutubî, Muhammed b. Şakir. *Fevâtü'l-vefeyât ve'z-zeyl 'aleyhâ*. nşr. İhsan Abbas. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1. Basım, 1394/1974.

- Mâğûsî, Ebû Cum'a Saïd b. Mesud el-Mâğûsî el-Merrâkuşî. *İdâhu'l-mubhem min Lâmiyyeti'l-Acem.* nşr. Muhammed Mesut Cibrân. Libya: Dâru'l-Medâri'l-İslâmî, 1. Basım, 1430/2009.
- Mâğûsî, Ebû Cum'a Saïd b. Mesud el-Mâğûsî el-Merrâkuşî. *İthâfu zevi'l-ereb bi mekâsidi Lâmiyyeti'l-Arab.* nşr. Muhammed Emin el-Mu'edîb. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1971.
- Mer'aşlî, Yusuf b. Abdurrahman. *Mesâdirü'dirâsâti'l-İslamiyye.* 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1425/2004.
- Merdâvî, Ahmed b. Abdullah. *el-Leâliu'l-behiyye Şerhu Lâmiyyet-i Şeyhi'l-İslam İbni Teymiyye,* İyâd b. Abdüllatîf b. İbrahim el-Kaysî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 1427/2006.
- Musa, Muhammed Yusuf. *İbn Teymiyye.* Kahire: Muessesetu Hindâvî li't-Ta'limi ve's-Sekâfe, 2012.
- Nîsâbü'rî, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *Sahîh-u Müslim,* Ebû Kuteybe Nazar el-Fây râbî. 2 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1. Basım, 1427/2006.
- Orhan, Davut. "Şenferâ'nın Hayatı ve Lâmiyyetu'l-Arab Adlı Kasidesi". *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (Ekim 2016), 104-117.
- Rabdâvî, Mahmud. "Kırâetun fî lâmiyâti'l-ümem". *Meceletu't-Turâsî'l-Arabî Dergisi* 83 (1422/2001), 88-123.
- Safedî, Selâhüddîn Halil b. Aybeg. *Kitâbu'l-vâfi bi'l-vefeyât.* nşr. Ahmet el-Arnâvût/Mustafa Türkî. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsî'l-Arabî, 1. Basım, 1420/2000.
- Sami, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî.* İstanbul: Şifa Yayınevi, 1. Basım, 2012.
- Sâvî, Sadruddîn Muhammed b. Ruknuddîn Muhammed b. Osman. *el-Kasidetu'l-Hasnâ.* nşr. Husâmuddîn Mustafa Muhammed. B.y: Alukah net., 2016.
- Subkî, Tacuddîn Ebu Nasr Abdülvehhâb b. Ali b. Abdulkâfi. *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-kubrâ.* nşr. Mahmud Muhammed et-Tenâhi/Abdulfettah Muhammed el-Hulluv. 10 Cilt. Kahire: Dâru İhyâ'i'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1. Basım, 1383/1964.
- Sıddîk, Âmâl İbrahim b. Ahmed. *Tahkîku'l-makal ve teshîlu'l-menâl fî şerhi Lâmiyyeti'l-ef'âl li Muhammed b. el-Abbas b. Muhammed b. İsa et-Tilimsânî (ö. 871/1467).* Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Edebi ve İdari Bilimler Fakültesi, Doktora Tezi, 1433/2012.
- Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman. *Kunhu'l-murâd fî beyâni Bânet Su'âd.* nşr. Mustafa 'Ulÿân. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1. Basım, 1426/2005.
- Şâtîbî, el-Kasım b. Firruh b. Halef b. Ahmed eş-Şâtîbî er-Ra'înî el-Endelüsî. *Hirzu'l-emânî ve vechu't-tehânî fi'l-kirâati's-seb'(Metnu's-Şâtibiyye).* nşr. Muhammed Temîm ez-Zu'bü. Medine: Mektebetu Dâru'l-Hudâ, 5. Basım, 1431/2010.
- Şenferâ, Amr b. Mâlik. *Dîvânü's-Şenferâ.* nşr. Emîl Bedî Yakub. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1417/1996.
- Taşdelen, Hasan. "İslâm'ın İlk Dönemine Ait Bir Hiciv Örneği: Hassân b. Sâbit'in Hemziyye'si". *Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2009), 299-318.
- Taşköprüzâde, Ahmed b. Mustafa. *Miftâhu's-se'âde ve misbâhu's-siyâde fî mevzu'âti'l-ulûm.* 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1. Basım, 1405/1985.
- Tülücü, Süleyman. "Şenferâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 38/535-537. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Tuğrâî, Mueyyiduddîn Ebû İsmail el-Hüseyn b. Ali. *Lâmiyyet al-Acem.* çev. İsmail Erzen. İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi, 1985.
- Van Dyck, Cornelius Van Alen. *Kitâbu İktifâi'l-Kunû' bimâ huve matbû' min eşhuri't-teâlîfi'l-Arabiyyeti fi'l-metâbi'i's-şarkiyeti ve'l-garbiye.* nşr. es-Seyid Muhammed Ali el-Beblâvî. Mısır: Mektebetu'l-Hilâl, 1313/1896.
- Yunus, Mahmut Abdullah Abdulkaksut. "el-Cuhûdu'l-lugaviyye li't-Tebrîzî ve'z-Zemahşerî ve'l-Ukberî fi şurûhihim li Lâmiyyeti'l-Arab li Şenferâ dirâsetun muvâzene". *Ezher Üniversitesi Arap Dili Fakültesi Yıllık Dergisi* 18/4 (2014), 3389-3530.
- Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tabakâtu'l-kurrâ,* nşr. Ahmed Hân. 3 Cilt. B.y: Merkez-u el-Melik Faysal li'l-bhûs ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1418/1997.
- Zemâkî, Selahaddin. *Avnu'l-ef'âl şerhu Lâmiyyeti İbni'l-Verdî.* Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1. Basım, 2006/1427.
- Zihni, Mehmed. *Feyz-i Yezdan Kaside-i Lâmiyye (İbnu'l-Verdi) Tercümesi.* İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2. Basım. 2010.
- Ziriklî, Hayruddîn. *el-A'lâm Kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâlî ve'n-nisâi mine'l-Arabi ve'l-Musta'ribîne ve'l-Musteşrikîn.* 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 15. Basım, 2002.